

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ,
КОМПАРАТИВІСТИКИ І ГРІНЧЕНКОЗНАВСТВА

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОРТРЕТ ВОЛОДИМИРА ЛИСА:
ШКІЛЬНА ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Лейєр Єлизавети Юріївни

спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа;

035 Філологія

освітня програма 035/029.00.01 Біографістика і текстологія

Допущено до захисту:
завідувач кафедри української
літератури, компаративістики
і грінченкознавства

_____ О. Бровко

Протокол засідання кафедр

«___» _____ 2025 р.

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор кафедри
української літератури,
компаративістики
і грінченкознавства
Вірченко Тетяна Ігорівна

Цим підписом засвідчую,
що подані на захист рукопис
та електронний документ
є ідентичні

12.06.2025

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 Теоретичні основи дослідження	7
1.1 Біографічні реконструкції: методологічні принципи, жанрові моделі	7
1.2 Психолого-педагогічна характеристика реципієнтів.....	14
1.3. Авторські біографічні моделі в шкільних підручниках	17
1.4 Літературний портрет: межі жанру	23
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2 Володимир Лис: джерела біографічної реконструкції.....	30
2.1 Інтерв'ю з Володимиром Лисом.....	30
2.2 Володимир Лис: біографічні факти в публічному просторі	36
2.3 Літературно-критична рецепція творчості Володимира Лиса	39
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3 Проектна діяльність.....	48
3.1 Моделі літературного портрету	48
3.2 Літературний портрет Володимира Лиса (шкільна інтерпертація)	50
3.3 Літературний портрет Володимира Лиса (студентська інтерпретація)... ..	55
Висновки до третього розділу.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66

ВСТУП

Біографічна література для дітей та юнацтва – це тексти, які покликані створити зв'язок між поколіннями, донести до молодого читача історії життя знакових постатей, які були лідерами думок на певному відрізку часу, людей, погляди яких були і є актуальними в сьогоденні. Відповідно це впливає на формування світогляду, ціннісних орієнтацій та критичного мислення молоді. Біографістика здатна творити майбутнє, розповідаючи історії про знакових особистостей, обираючи за реципієнтів цих текстів молоде покоління.

Як слушно зауважив Д. Устиновський: *«Біографія є найдавнішою і важливою формою людинопізнання. Біографія передбачає життєпис людини, створений не шляхом спрощеного, короткого викладу явищ, а на психологічному, духовному рівні»*. Дослідник вважає, що біографії притаманний особливий стиль, який описує життя людини в історико-культурному контексті, розкриваючи унікальність та самобутність особи [47, с. 291].

Поняття біографії в Україні довгий час використовувалося у відносно вузькому плані. Це було пов'язано більшою мірою з російським та, пізніше, радянським розумінням біографії як жанру наукової й літературної творчості, а також життєпису конкретної особи. Проте з 1990-х рр. дослідники біографії *«зосередилися на її внутрішньому змісті, на проблемах відображення в ній розвитку особистості, її неповторності, що є протилежним традиційному радянському розумінню як лінійного соціологізованого життєпису»* [39, с. 125–126].

1990-ті роки стали переломними для філософської й культурної думки всього колишнього СРСР. З того часу поняття «біографії» набуло чималого поширення. Звісно, це явище мало позитивні наслідки для розвитку культурно-історичної сфери нашої країни, проте були й негативні наслідки. На даний факт вказує В. Чишко: *«При створенні конкретної біографії нерідко прагнення до комплексності методик дослідження людини та її життя призводить до еклектичності вибору різнорідних методів та прийомів розкриття предмета описання»* [53, с. 10]. Отже, можна зробити висновок, що попит на чіткі методологічні рамки щодо біографії та її піджанрів відкрився в Україні зовсім

нещодавно, що цілком логічно. Оскільки, як зауважує і сам дослідник: *«Біографія як вид творчості та біографічні описання як історіографічна форма репрезентації історичного матеріалу виникають практично одночасно з виникненням державності як явища і є результатом осмислення ролі особистості в суспільних відносинах та її співвідношення з колективними формами існування людської спільноти»* [53, с. 11]. Відповідно складно переоцінити значення як біографічної творчості, так і біографічних досліджень для розвитку духовної сфери майбутнього суспільства.

На сьогодні біографічна література для молоді представлена широкою палітрою видань, яка розрахована на різну вікову категорію: мальописи, інтерактивні життєписи, енциклопедії, автобіографії та спогади, родоводи, настільні ігри, тощо. Цю тенденцію розвитку української біографістики відзначила в дослідженнях Н. Марченко: *«Нині українська біографіка для дітей розвивається в руслі західноєвропейської традиції, все далі віддаляючись від белетризованої дидактичної біографіки радянської доби»* [32, с. 174]. Відповідно до спостережень дослідниці, у колі біографічного знання молодого покоління запрацював новий підхід, який дозволив розширити канонічний традиційній для шкільництва пантеон новими постатями та звичними для європейської практики сегментами, такими, як оповіді про видатних жінок, діячів церкви, визначних академічних вчених тощо [33, с. 100].

Діти є читачами шкільних підручників, у яких біографія сприймається учнями як біографічна стаття і є окремим розділом (своєрідною передмовою) до вивчення творчості того чи іншого письменника. У зв'язку з тим, що дитяча біографістика представлена аж такою палітрою моновидань, виникає питання: чи стаття це той оптимальний спосіб, щоб зацікавити реципієнта? Разом із тим серед цієї широкої палітри жанрів ми не зустрічаємо літературного портрету. Цей жанр має давню історію, тому видається можливим розглянути його трансформації на потреби юнаків.

Твердження Н. Марченко ілюструють, що розвиток біографіки для дітей та юнацтва зумовлює створення збалансованого та різноманітного сегменту

дитячої літератури. Нині біографіка твориться в різних жанрах, однак особливості та межі цих жанрів все ще потребують окреслення.

Відповідно **актуальність теми дослідження** зумовлена важливістю біографічної літератури для формування молодого покоління. Глибше усвідомлення культурної ідентичності та значущості внеску власного народу у світову культуру сприятимуть формуванню національної самосвідомості. Створення ефективної моделі літературного портрету дозволить популяризувати українські тексти через життя і творчість конкретного письменника.

Творчість Володимира Лиса виноситься на вивчення під час уроків позакласного читання у 10–11 класах. Тому було прийнято рішення створити літературний портрет Володимира Лиса та адаптувати його відповідно до вікової категорії реципієнтів.

Володимир Савович Лис – це постать, яка досить яскраво ілюструє вплив історії та її інтерпретації на суспільство. Робота й творчість Володимира Лиса стали предметом різноманітних досліджень О. Башкирової [3], С. Журби, С. Бородіци [13], О. Слижук [43] тощо. Особливу дослідницьку увагу привернули його історичні романи-хроніки: «Століття Якова» та «Соло для Соломії», які розглядалися як з літературознавчої точки зору [1; 10], так і з історичної [12] та, навіть, діалектичної [27]. Знайомство з цим письменником у формі літературного портрету зможе ефективно розкрити для юного читача сутність української історії та культури, але при цьому вона гарно вписується в контекст сьогодення, що теж є важливим для молодого покоління.

Об’єкт дослідження: літературний портрет Володимира Лиса.

Предмет дослідження: модель шкільної та університетської інтерпретації літературного портрета.

Мета дослідження: розробити теоретичну модель літературного портрету для шкільної та студентської читацької аудиторії; апробувати розроблену модель шляхом створення літературного портрету Володимира Лиса для дітей (шкільна інтерпретація) та підлітків (університетська інтерпретація). Ключем для створення такого тексту стануть позитивний досвід зі шкільних

підручників, з врахуванням сильних та слабких сторін цих біографій, та характеристики вікових особливостей реципієнтів.

Для досягнення мети доцільним видається виконання таких **завдань**:

- окреслення термінологічних меж понять: «біографістика», «біографіка», «біографія» та тенденції їх розвитку;
- окреслення психолого-педагогічної характеристики реципієнтів;
- аналіз біографічних статей, програм та підручників, їхнього змісту та форми;
- окреслення жанрових меж літературного портрету;
- аналіз інтерв'ю Володимира Лиса;
- створення моделі літературного портрету;
- створення літературного портрету Володимира Лиса (шкільна та університетська інтерпретації).

Для розв'язання поставлених завдань застосовано такі **методи**: описовий, психологічний, порівняльний, метод аналізу, метод моделювання.

Наукова новизна полягає в тому, що була створена модель літературного портрету особистості для реципієнтів підліткового та юнацького віку. Модель апробована на постаті письменника Володимира Лиса.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості застосування моделі літературного портрету для написання біографій різних визначних особистостей та їх популяризації серед молодого покоління.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Положення магістерського дослідження апробовані на конференціях: IX Читання пам'яті професора М. С. Слободяника (21 грудня 2023, Київ), «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (08 листопада 2024 року, Київ); під час участі в "Біографічному калейдоскопі" (2024).

Лейер Є. Ю. Біографіка для дітей та юнацтва: у пошуках теоретичних основ. *Молодий дослідник* : збірник наукових праць здобувачів і молодих учених. Київ, 2025. №5. С. 90–98.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Біографічні реконструкції: методологічні принципи, жанрові моделі

В Україні на сьогодні, попри розвиток біографічної літератури, все ще спостерігається неусталеність термінології щодо змісту базових понять: «біографістика», «біографіка», «біографія». На важливість чітких дефініцій понять звертає увагу доктор історичних наук В. Попик: *«Коректність уживання наукової термінології передбачає неприпустимість її довільного, неусвідомленого використання, наповнення нетотожними смислами, необачного послуговування в наукових працях запозиченими з публіцистики прийомами використання різних термінів як синонімів»* [39, с. 124].

Вирішення проблеми починається з розуміння її витоків. Праця В. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» [53, с. 241] досить детально розкриває етапи становлення та розвиток історико-біографічних студій на теренах України. Попри праці Михайла Максимовича Костомарова, які як зауважує В. Чишко, стали фундаментом історичної біографістики України, історико-біографічні монографії не відразу знайшли широке розповсюдження. Дослідник також звертає увагу на цілий ряд історико-біографічних праць про видатних діячів української історії, поява яких тісно пов'язана з розвитком українського національно-визвольного руху та суспільно-політичною і культурною ситуацією в Україні в другій половині XIX ст. Загалом увиразнити умови розвитку біографічної науки в Україні можна такими словами Віталія Чишка: *«Соціально-політичні умови розвитку України у складі Російської імперії визначили й те, що теоретичних праць з питань біографії як жанру в Україні ні того часу, ні тим більше, після утвердження радянської влади, не з'явилося. І це цілком закономірно в умовах диктату денационалізованого суспільства»* [53, с. 113].

Отже, маємо розуміння, що з переломних для всього колишнього СРСР 1990-их українські біографічні студії мали не так багато часу для самостійного розвитку та усталення термінологічного апарату. Попри це за час свого незалежного існування українська історично-біографічна наука змогла відкинути наслідки інтелектуального впливу. Так, В. Попик відзначає, що в Україні науку про біографічні дослідження, її теорії, методології та практику називають терміном «біографістика» [39].

Щодо «біографіки», то в нашій країні її *«почали розуміти, в її найрізноманітніших виявах, усю багатовимірну сферу літературної й дослідницької біографічної творчості, а також сукупність видань біографічного жанру, у тому числі публіцистичну та науково-популярну біографії, видавничо-інформаційну практику. У такому баченні до набутків «біографіки» рівною мірою належать і результати літературної, науково-популярної творчості, позначеної широким використанням різноманітних літературних прийомів, художнього вимислу, і досягнення європейської та світової історичної науки, яка на противагу їм упродовж XX ст. утвердила формалізований, обмежений чіткими методичними настановами й правилами історико-біографічний напрям, заснований на використанні документальних матеріалів»* [39, с. 127].

Найбільш наближене до європейської та світової науки визначення терміну «біографія» запропонував В. Чишко: *«Біографія в її широкому тлумаченні як історико-культурологічне явище є сукупним поняттям, що об'єднує різні види, роди й тип біографічного дослідження, що склалися історично»* [53, с. 4].

Відповідно до загального розвитку історико-біографічних студій в Україні, свої зміни відбувалися і в біографії для дітей та юні. На ці трансформації звертає увагу Н. Марченко, яка відзначає втрату винятково виховного значення в біографіях: *«Бо новітня біографія для дітей часто присвячена негативному досвіду чи постатям, які жодним чином не є “зразковими” або не містить жодного іншого фактажу окрім “міток”, що роблять героя біографічного наративу впізнаваним симулякром»* [31, с. 145].

Розкриваючи цю думку, дослідниця зважає на зміну принципу добору персонажів. Суб'єктивно маркований, маскулінно центричний персонаж втратив актуальність і натомість зросла кількість жіночих персоналій в різноматнітних сферах діяльності. З'явилися також історії сучасних кумирів молоді, визначних академічних вчених, діячів церкви, інженерів, українців та українок, які зреалізували себе за межами країни і стали всесвітньо відомими, а також представників національних спільнот, які позиціонуються як діячі української культури або жили й працювали в Україні [31, с. 145].

Зміна підходів щодо вибору персонажів тягне за собою і зміни в проблематиці біографічних видань. Наталія Марченко зауважує, що йдеться як про появу нових біографічних пластів, так і про переосмислення вже існуючих наративів: *«Так з'явилися автобіографії дитинства, зосереджені на травматичних досвідах чи “незразковій”, із пересічного погляду, поведінці й світосприйнятті, як то: “Сховище: щоденник у листах” Анни Франк (Харків : Vivat, 2016 ; пер. з нім. М. Тупайла), “Тоді я був просто Ульф” Ульфа Старка (Львів : ВСЛ, 2017 ; пер. зі швед. Г. Кирти), “Осляче поріддя” Поліни Жеребцової (Львів : ВСЛ, 2017 ; пер. з рос. О. Думанської) й ін.»* [31, с. 145].

Як кардинальну зміну Н. Марченко також відзначає зміну типових моделей біографічних реконструкцій. Колективні стратегії, «в межах яких цінність окремого людського життя визначалася лише “внеском” у “спільне”» [33, с. 101] перетворилися на людиноцентричні, особистісні та Я-домінантні.

Попри такий активний розвиток та різноманітність видань біографічної літератури для дітей та юнацтва, наукових праць присвячених цій сфері все ще обмаль. На сьогодні маємо лише поодинокі публікації, які побіжно торкаються біографічних аспектів, розглядаючи дитячу літературу в контексті соціальних комунікацій, літературознавства тощо. Серед досліджень у царині біографічної літератури для дітей варто відзначити публікації Е. Огар, В. Кизилової, Т. Качак та Л. Овдійчук.

У дослідженні «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» Емілія Огар посилається на напрацьований світовий та український досвід у створенні біографій для дітей та наголошує на присутності

біографічної тематики в усіх різновидах і жанрах видань для дітей різного віку. Дослідниця класифікує ці біографічні видання до «пізнавальної книги», у межах якої виокремлює «науково-художню (для молодших дітей), науково-пізнавальну (для підлітків), довідкову (енциклопедії, довідники, словники, календарі) та практично-розвивальну книгу» [36, с. 167]. В. Кизилова аналізує кращі зразки художньої біографіки для дітей ХХ століття, окреслюючи притаманній їй логіку появи, ознаки та особливості побутування в соціумі [15]. У дослідженні Т. Качак знаходимо структурування біографічних творів в окремий розділ і спробу їх типологізувати. У цій же монографії авторка визначає основні жанрові ознаки біографічних видань та соціальні умови, що стали причиною появи цих видань на книжковому ринку України [14].

Важливий внесок зробила Л. Овдійчук працею «Жанрово-стильові особливості сучасної біографічної прози для дітей», у якій виділила різновиди сучасної прози для дітей: *«а) художня біографія про видатних осіб, б) історико-біографічні твори; в) автобіографічні твори письменників»* [Овдійчук, с. 158]. Дослідниця окреслює особливості кожного з різновидів, звертаючи увагу, що є спільні риси між першими двома, такі, як всебічне дослідження особистості головного героя, форма викладу від третьої особи, хронологічна розповідь та художнє відтворення умов як сюжет та описи елементів побуту, інтер'єру, звичаїв, одягу. Третій різновид – *«автобіографічні твори письменників для дітей. Тема цих творів – дитинство митця. Увібравши в себе основні риси біографічного жанру, власний художній життєпис художника слова має й відмінні риси. Це вищий рівень достовірності у викладі фактів, описів переживань, психологічного стану. Розповідь ведеться від першої особи. Прикметно, що автор не так акцентує на зовнішній дії, як досліджує внутрішню духовну сферу, відтворює свої дитячі почуття, враження, переживання, вже будучи дорослим»* [35, с. 163].

На цій ниві Н. Марченко також виділяє праці таких дослідників, як: Н. Богданець-Білокаленко, Н. Вернигори, А. Здражко, А. Зелінської, Г. Корнєєвої, О. Левчук, О. Петренко, Н. Резніченко, М. Токар.

Вибір жанрової моделі біографії для дітей вимагає розуміння класифікації біографії. Це питання потребує окремого аналізу, оскільки важливо враховувати аспекти, на які спирається біографіст при написанні біографії у тому, чи іншому жанрі, наскільки пріоритизуються ці аспекти чи життя особистості досліджується в комплексі.

Біографічних класифікацій існує на сьогоднішній день чимало. Слушно зауважує І. Розман: «Запропоновані вченими класифікації розрізняють біографії за типом, видом, об'єктом дослідження, іншими критеріями (Є. Александров, О. Валецький, Л. Рєпіна, В. Чишко та ін.). Кожна з них має наукове підґрунтя і право на існування, однак, жодна з них не є довершеною, універсальною, адже апріорі не може охопити й відобразити усієї повноти, розмаїття і цілісності біографічних знань і наукових традицій» [41, с. 115].

Проте дослідниця звертає увагу також на те, що в певний період серед гуманітаріїв, істориків, літераторів та педагогів стали домінувати два типи біографічної реконструкції: «Перший – це літописи життєдіяльності та їхні різновиди – хроніки і хронології. Другий тип – це портрет (персональний, парний, колективний)» [41, с. 115]. Теоретично методичний підхід портрету до вивчення особи ґрунтується на пропорційному показові життєвого шляху. Тим не менш на практиці акцент зміщується на один зі аспектів – характер, психологія та наукова концепція особи.

Відповідно до думки І. Розман, портрет, як тип біографічної конструкції передбачає всеохопність та об'єктивність зображування життєвого шляху історичної особи. Уважається доречним, коли мова йде про біографії для молоді. Однак, більшість класифікацій біографій складаються відповідно до переваги в біографії конкретного аспекту чи явища, яким керується біограф при написанні тексту. Так, відомий італійський історик, один із засновників мікроісторії Джованні Леві запропонував чотири типи біографій:

А) Модальна біографія – на підставі численних біографічних досліджень типових представників різних соціальних груп, так виявляються найбільш поширені форми поведінки, оцінки подій;

Б) Контекстуальна біографія – провідне значення має атмосфера, історичні події конкретної епохи, в яких реалізує себе особистість. Таким чином життя людини є своєрідною ілюстрацією культурно-історичних життєвих обставин;

В) Життя особистості на межі норми або порушення поширених форм поведінки – метод, який виявляє приховані причини девіантної поведінки, з'ясовує долі правопорушників;

Г) Герменевтична біографія – орієнтує дослідника на розуміння життя особистості, особливостей рис характеру, мотивів поведінки, намірів і задумів, рівня їх реалізації. Цей тип досліджень характерний для історичної культурології, соціальної психології, філософії і культурної антропології. На перший план висувається духовний світ особистості, ставлення до інших людей, підкреслюється роль діалогу та комунікацій між людьми та культурами.

У цьому контексті можна згадати про «О. Валецького, який поділяє біографії на енциклопедичну, для якої властивий прискіпливий відбір і виклад фактів і максимально об'єктивний опис подій; історичну, що вимагає максимального наукового викладу і пояснення; літературна або художня, при написанні якої біограф не обтяжує себе науковою точністю» [41, с. 115].

Тим не менш на сучасному видавничому ринку зустрічаються біографії для дітей різного віку, у яких є ознаки контекстуальної біографії, життя особистості на межі норми або порушення поширених форм поведінки, герменевтичної біографії і при цьому факти викладені в художньому стилі (біографічні серії «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей» та «Видатні українці. Люди, які творили історію»).

Отже, у цьому дослідженні буде доцільно брати до уваги аспекти класифікацій біографії та обґрунтування дослідників, які їх створювали, але не послуговуватися ними повною мірою.

Уважаємо за необхідне звернутися до досвіду Н. Марченко та її біографічної моделі, опублікованій у вигляді «житєпису-інсталяції» для дітей молодшого шкільного віку «Тато мій Петлюра». У інтерв'ю Наталія Савчук (письменницький псевдонім Н. Марченко) обґрунтовує вибір реципієнта та розповідає про важливі якості сучасного біографічного тексту для дітей. У

своїй моделі авторка звернулася до читачів молодшого шкільного віку, оскільки «їхня здатність сприймати, їхні психологічні можливості і можливості інтелектуальні дають можливість біографісту відібрати з біографій те, що дає право й спробу ідентифікувати “своїх”, але не вступати в ті проблеми, які виникають при формуванні “пантеону героїв”. Тобто відібрати з біографічного матеріалу те, що дасть дитині інтерес до людини, як до людини “свого” світу, як до людини з українського світу, як до того з ким вона може себе позиціонувати, до кого може мати емоційну емпатію» [30, 4:51-5:49]. У цьому контексті дослідниця наголошує на тому, що сучасний світ – відкритий, тобто він не потребує “пантеону героїв”, не потребує взірця, який раніше був продиктований ідеологією та політичною партією, він потребує моделей поведінки: «здатності бути включеним, здатності швидко змінюватися, інклюзивності людської долі, здатності людини швидко інтегруватися, при чому не втрачаючи своєї ідентичності» [30, 3:47 – 4:14].

Як окрему тезу письменниця виносить і діалог між поколіннями. Оскільки біографічний текст так чи інакше проходить через руки дорослих, то він здатен впливати і на них, розширюючи світогляд, знімаючи “ярлички” та тоталітарні установки. Тобто свідомо сконструйована біографічна книжка повинна мати “м’який” соціальний вплив – підвищувати рівень пристосування людини до “швидкоплинних часів” та покращувати швидкість набуття Soft skills (комунікація, проєктне мислення, емоційний інтелект).

За Наталією Марченко біографічна книжка для дітей має забезпечувати:

1. Подвійну адресацію: доступна дитині та цікава дорослому.
2. Соціальну адаптацію: інклюзивність, врахування досвіду читача.
3. Набуття та розвиток Soft skills:
 - комунікація (діалог, візуальність, комікс/кінематографічність),
 - проєктне мислення (довільне читання, багатофункціональність, онлайн підтримка)
 - емоційний інтелект: оповідач-дитина, сюжети і факти провокують емпатію, тому що вони засновані тільки на тому досвіді, який дитина може порівнювати зі своїм.

Поруч з тим письменниця вказує на фундамент своєї біографічної моделі: «Готуючи цю модель біографічної реконструкції я вирішила закласти в основу сковородинівську етику сердечності, родинності як зв'язку поколінь. І через родинність, через утвердження гуманізму, через внутрішню багатогранність кожної особи, про яку ми говоримо, показати, що українці сильні своєю любов'ю до життя, вітаїстичністю, здатністю до позитивного чину, до нерушної активності» [30, 13:45-14:31].

Украв важливим аспектом біографічної моделі Н. Марченко є також діалог з читачем, який вона реалізує за допомогою провідника пані Клю та її команди. Така комунікація закриває необхідність пояснень особливостей епохи, у якій жила історична особа, впливу цієї епохи на її міжособистісні взаємини та інших деталей, яких дитина може не знати в силу її особистого досвіду та знань.

Звісно, подана біографічна реконструкція створена з орієнтацією на читача молодшого шкільного віку (7–9 років), проте видається можливим адаптувати головні аспекти моделі на реципієнтів старшого віку.

1.2 Психолого-педагогічна характеристика реципієнтів

Відповідно до мети дослідження – розробити і апробувати теоретичну модель літературного портрету у шкільній та університетській інтерпретаціях – постає необхідність у характеристиці вікових особливостей реципієнта обох інтерпретацій.

Реципієнтам шкільної інтерпретації літературного портрету відповідає підлітковий вік. На сьогодні його межі дещо розмиті та визначаються психологами в різних діапазонах: «Так, в Енциклопедії освіти (В. Кремень) С. Тищенко підлітковий вік визначає як період від 12 до 18 років, в Українському педагогічному словнику під редакцією С. Гончаренка та А. Капської – період розвитку дітей від 11–12 до 15–16 років, у Психологічному словнику Н. Побірченка – від 10 до 15 років, Г. Жук, В. Кожухар, В. Крисько, І. Слюсар визначають підлітковий вік від 11 до 14 років. За визначенням А. Мудрика підлітковий вік ділиться на молодший (10–12 років) та старший (12–14 років);

Ф. Райс виокремлює ранній підлітковий вік (11–14 років) та середній або старший підлітковий вік (15–19 років)». Цей період репрезентує перехід у напрямку дорослішання [54, с. 115–116]. Дослідники окреслюють головні фізіологічні, соціальні та психологічні зміни, що відбуваються в комплексі: швидкі темпи зростання, які викликають формування нового образу «Я», нерівномірне формування опорно-кісткової системи супроводжується тимчасовою втратою гармонії в рухах, що стає причиною зниженої самооцінки та пригніченості, нерівномірний розвиток кровоносної системи може спричинювати погане самопочуття і, як наслідок, – періодичне зниження розумової працездатності [54, с. 116]. Поруч із цим трансформується і соціальна ситуація, оскільки у свідомості підлітка формуються нові цінності, йде перерозподіл акцентів між сім'єю, школою і однолітками. О. Шамич наголошує на характеристиці підліткового віку як кризового, оскільки саме в цей період відбувається перебудова системи стосунків дитини та середовища: «Психологічний зміст підліткової кризи пов'язаний з виникненням почуття дорослості, розвитком самосвідомості, ставлення до себе як до дорослої особистості, до своїх нових можливостей і здібностей» [54, с. 116]. Формування почуття дорослості, про яке пише дослідник, зумовлює прагнення підлітка показати, що він більше не маленький. Це зумовлює загострене бажання захистити деякі аспекти свого життя від втручання батьків та інших дорослих. Одним із таких аспектів є навчальні обов'язки. При цьому з боку підлітків починається критична оцінка дій, вчинків дорослих.

Відповідно такі ключові зміни в організмі підлітка, як покращення інтелектуальних здібностей, зростання уваги до свого образу «Я», критичне ставлення до дорослих та їх вчинків повинні в першу чергу враховуватися при розробці біографічної моделі для реципієнтів підліткового віку.

Університетська інтерпретація охоплює аудиторію читачів, вікову категорію яких називають юністю. В. Шепель аналізуючи наукову-психологічну літературу доходить висновку, що: «юність – це період у розвитку людини, що відповідає переходу від підліткового віку до самостійного дорослого життя» [55, с. 3]. Дослідник зазначає: «Рання юність (15–17 років) тільки початок цього

складного етапу розвитку, що завершується приблизно до 20–21 років. Рання юність обмежується рамками перебування в школі» [55, с. 2–3]. Ураховуючи це, можна стверджувати, що біографічна модель, яка буде апробована в університетській інтерпретації, також може частково захопити аудиторію учнів старших класів.

Юнацький вік пов'язують з розвитком самосвідомості, в цей період перед юнаками постають завдання професійного самовизначення та відбувається вступ у доросле життя. В. Шепель також відмічає формування внутрішніх установок молоді: «Юність – напружений період формування моральної свідомості, вироблення ціннісних орієнтацій і ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості» [55, с. 3].

Провідною діяльністю юнака залишається навчання. Однак багато аспектів зазнають змін: заклад середньої освіти замінюється закладом вищої, професійної освіти. Відповідно змінюється і мотивація, оскільки навчальні дисципліни стають засобом підготовки до майбутнього професійно-трудового життя, а тому вже менше оцінюються з суб'єктивного враження й береться до уваги практичність предмету на майбутній роботі. Зміни відбуваються і в інтелектуальній діяльності юнака, на що звертає увагу В. Шепель: «Основною особливістю є наростаюча здатність до абстрактного мислення, зміна співвідношення між конкретно-образним і абстрактним мисленням на користь останнього. Важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного творчого мислення» [55, с. 4].

Таким чином для адаптації біографічної моделі на університетську інтерпретацію та юнацький вік, варто брати до уваги такі вікові особливості, як: розвиток самосвідомості, формування моральної свідомості, громадянських якостей та ціннісних орієнтирів, оцінка інформації з прагматичної точки зору, формування творчого та активізація абстрактного мислення.

1.3. Авторські біографічні моделі в шкільних підручниках

Створення ефективної біографічної моделі для дітей та юнаків потребує аналізу вже наявних на сьогоднішній день напрацювань у цій сфері. Окрім проаналізованої раніше біографічної реконструкції Наталії Марченко, доцільно також взяти до уваги досвід укладачів шкільних підручників. Враховуючи вікові особливості реципієнтів шкільної інтерпретації літературного портрету, репрезентантами аналізу стануть підручники з української літератури для 9-го класу авторства Олени Міщенко та Олександра Авраменка.

Для аналізу біографічних моделей цих підручників вважається ефективним порівняти їх біографічні статті на прикладі таких постатей, як Григорій Сковорода, Григорій Квітка-Основ'яненко, Микола Гоголь, Пантелеймон Куліш та Марко Вовчок.

Таким чином аналіз підручника Олени Міщенко показав, що біографічні статті про особистостей були написані за певною схемою. Остання включає в себе метафоричний заголовок, епіграф, наявність слухових і зорових образів як реалізація художнього стилю, комунікація з реципієнтом, ненав'язлива періодизація життя особистості та джерела біографії.

Біографії починаються з метафоричних заголовків: Григорій Сковорода – «Доля дарувала Україні Сковороду» [34, с. 99], Григорій Квітка-Основ'яненко – «Утни, батьку, щоб нехотя на весь світ почули» [34, с. 147], Микола Гоголь – «Він до смерті не любив переповідати одне й те ж саме...» [34, с. 171], Пантелеймон Куліш – «Нехай за нас наше діло говорить» [34, с. 218], Марко Вовчок – «Королівна я» [34, с. 230]. Заголовок відіграє важливу роль стосовно будь-якого тексту, у нашому випадку він виконує функцію «гачка», який має зацікавити читача та викликати фокус-реакцію, перше враження. Сформувані первинний образ митця допомагає і епіграф, наступний елемент схеми. У різних біографіях епіграф має свою форму: у Григорія Сковороди – його ж слова: «Знайдімо нове серце. Одягнімося в одяг нових нетлінних надій, в нутро братолюб'я. Тоді нам все живе просвітлиться, весь мир заграє і заскаче. Буде нам щодня Великдень, не зайде сонце нам, і місяць не умалиться нам. Ми ж

наречемося народом святим, людьми оновлення» [34, с. 99], у Григорія Квітки-Основ'яненка – висловлювання Івана Франка: «Творець людської повісті, один з перших того роду творців у європейських письменствах» [34, с. 147], у Миколи Гоголя – віршовані рядки Ліни Костенко: «І сум, і жаль, / і висновки повчальні. / І слово непосильне для пера. / Душа пройшла всі стадії печалі. / Тепер уже сміятися пора» [34, с. 171]; у Пантелеймона Куліша – висловлювання Миколи Хвильового: «Тільки його можна вважати за справжнього європейця, з ату людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента» [34, с. 218]; у Марка Вовчка – висловлювання Михайла Коцюбинського: «Серед тих авторів, яких я ковтав десятками, найбільше враження зробив на мене Марко Вовчок» [34, с. 230].

Основний стиль біографічних статей – художній – знайшов своє відображення в слухових та зорових образах й інших художніх засобах. Григорій Сковорода – «Григорій Сковорода народився під солом'яною стріхою затишної української хати, на вершечку якої ще здаля можна було побачити лелече гніздо» (зоровий) [34, с. 99], «Гостинна домівка малоземельного козака завжди повнилася людським гомоном» (слуховий) [34, с. 99]; Григорій Квітка-Основ'яненко – «Дитяча сліпота, що відступила у віці шести років після того, як він з матір'ю відвідав Курязьку церкву, де зберігалася славнозвісна чудодійна ікона Озерянської Богоматері...» (зоровий) [34, с. 148], «Дім Григорія Федоровича, – згадує український етнограф Сементовський, – був завжди тихим притулком науки й мистецтва; тут не було місця для світського базікання, зате розмова найчастіше поверталася до предметів і новин учено-літературних...» (слуховий) [34, с. 148]; в біографії Миколи Гоголя таких образів не знайшлося, натомість у ній чимало метафор – «Матері також приписують глибоку релігійність, що згодом практично поглинула душу й серце геніального митця» [34, с. 172], «Літературна слава тепер була беззаперечною, молоде покоління бачило в ньому ту величезну силу, якій судилося здійснити переворот в історії літератури» [34, с. 173]; Пантелеймон Куліш – «Хлопчик горнувся до красуні-мами, що знала безліч пісень...» (зоровий і слуховий образи) [34, с. 218], «...Пантелеймон Куліш навіки спочив прямо за роботою з олівцем у руці, несподівано спинившись у творчому леті» (зоровий) [34, с. 221]; Марко Вовчок –

«...завжди одягалась просто, зачісувалась без вигадок, рівно, або коси короною, і це залишилось у неї на все життя» (зоровий) [34, с. 230]. Враховуючи особливості вікових меж реципієнта, художній стиль є ефективним інструментом для залучення та зацікавлення підлітків до читання. Однак важливо, щоб текст біографій не був перенасичений художніми елементами, оскільки біографічний текст у першу чергу виконує інформаційну та навчальну функцію, а вже потім розважальну. Домінанта художніх засобів у біографічному тексті зробить його занадто дитячим, у результаті чого підліток не сприйматиме такий текст серйозно.

Ще однією сильною стороною біографій у підручнику є наявність джерел. Авторка наводить прямі та непрямі цитування видатних людей, спогади родичів та знайомих, листування, щоденники тощо. Джерелами біографії стали: у Григорія Сковороди – його учень Михайло Ковалинський та Микола Костомаров – «Саме в цей час мислитель зустрів одного з найвідданіших своїх учнів, Михайла Ковалинського, який після смерті вчителя написав його біографію, докладну, ґрунтовну, на яку посилалися й посилаються всі дослідники творчості великого мудреця» [34, с. 101], «**Микола Костомаров** писав: “Мало можна вказати таких народних постатей якою був Сковорода і якого би так пам’ятав і поважав народ...”» [34, с. 101]; у Григорія Квітки-Основ’яненка – Юрій Шевельов та Костянтин Сементовський – «Уже коли читаєш спогади про Квітку, впадають в очі незрозумілі суперечності...» [34, с. 147], «Дім Григорія Федоровича, – згадує український етнограф Сементовський, – був завжди тихим притулком науки й мистецтва...» [34, с. 148]; у Миколи Гоголя – Дмитро Мережковський – «Російський письменник Дмитро Мережковський написав унікальне літературознавче дослідження, яке називалось “Гоголь і чорт”» [34, с. 171]; у Пантелеймона Куліша – Іван Франко – «Пророчими стали слова Івана франка про те, що це «перворядна зірка і нашому письменстві» і в “історії нашого духовного розвою займе він назавсідги дуже високе місце”» [34, с. 218], «На думку **Івана Франка**, «Куліш був головним двигачем українофільського руху в Галичині в 1860-х і майже до половини 1870-х років»» [34, с. 220]; у Марка Вовчка – Оксана Іваненко, брат

Дмитро, Іван Тургенєв – «Коли знана українська письменниця Оксана Іваненко створювала життєпис своєї посестри по письменницькому ремеслу, Марка Вовчка, вона знайшла безліч спогадів і документів, а тому з певністю писала від її імені...» [34, с. 230], «Її брат Дмитро згадував: “Ще з юних років сестра прагнула до науки, не мала найменшого бажання модничати...”» [34, с. 230], «А за словами Тургенєва, Марко Вовчок стала “окрасою і основним центром невеличкої групи малоросів, що згуртувалася тоді в Петербурзі...”» [34, с. 231].

Кожні кілька абзаців авторка додала запитання, що стосуються певних аспектів біографій. Питання апелюють до здатності учнів формулювати свою думку на основі власного світогляду, знань та уважно прочитаного тексту, а тому мають формулювання: «... на вашу думку...», «Поясніть,...», «...на ваш погляд...». Таким чином відбувається комунікація автора з читачем, спонукаючи останнього приділяти тексту більше уваги.

Структура біографічних текстів у підручнику О. Міщенко має приблизно однакову схему, завдяки якій прочитується ненав’язлива періодизація життя письменників. Цю схему умовно можна охарактеризувати так: вступ – дитинство – юнацтво – період дорослішання – зрілість – смерть. У вступі авторка подає інформацію, яка відповідає на риторичне запитання учнів: «Чому вивчається саме ця особистість?». Тут виокремлюється внесок письменника в українську літературу та культуру, визнання його ролі на розвиток тогочасного письменства іншими класиками української літератури тощо. Мікрозмістова частина дитинства подає інформацію про час та місце народження особи, тут читач дізнається про родину та умови зростання. Юнацтво включає в себе освіту, перші знайомства та перші твори, якщо вони були. Мікрозмістову частину періоду дорослішання простежуємо не у всіх біографіях, оскільки джерельна база текстів відрізняється. Наприклад, у біографії Григорія Сковороди це 6 років роботи домашнім вчителем: «Це надзвичайно цікава пора в житті молодого мислителя. Саме в цей час остаточно сформувався його світогляд, були визначені творчі пріоритети, філософські погляди» [34, с. 100], у Марко Вовчок це життя в Орлі, де вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком, який згодом разом з друзями спонукатиме жінку до письменницької

праці: «Саме від прізвища чоловіка – «Марковичка» – узяла вона собі псевдонім» [34, с. 231]. Отже, період дорослішання репрезентує перехід особи в доросле життя, коли вона формує своє уявлення про світ, оточення, а оточення остаточно формує їх. Натомість у того ж Пантелеймона Куліша відбувається різкий перехід від навчання в Новгород-Сіверській гімназії до викладача в Луцькому дворянському училищі, його дискусії з Шевченком та арешту. Мікрозмістова частина зрілості репрезентує час, коли були написані основні твори, періоди мандрів (у Григорія Сковорода та Марка Вовчка) та напруженої творчої праці. Завершальною частиною біографій є факт смерті письменників, дата й місце поховання. Отже, попри зручну та просту структуру текстів, у біографіях підручника все ще фігурує стереотипна модель, у якій текст починається народженням постаті і завершується смертю. Емоційна тональність такого рішення має негативно-песимістичний відтінок.

З іншого боку, ми маємо для порівняння підручник з української літератури для 9-го класу Олександра Авраменка. Модель біографій цього підручника має інше спрямування. Головними характеристиками цієї моделі можна назвати стислість фактажу, хронологічність, прив'язка до чисел та розлогі цитати. На противагу Олені Міщенко О. Авраменко створив невеликі за розміром біографічні статті, надаючи перевагу стислості оповіді. Біографії письменників мають періодизацію, проте тут автор робить акцент на хронології, часто починаючи абзаци з дати: Григорій Сковорода – «З 1745 по 1750 р. у складі Токайської комісії...» [2, с. 66], «У 1750 р. Г. Сковорода повернувся в Україну» [2, с. 66], Пантелеймон Куліш – «1847 р. П. Куліш одружується з Олександрою Білозерською...» [2, с. 251], Марко Вовчок – «У 1859 р. в Петербурзі побачила світ збірка...» [2, с. 294], «Захворівши, у 1859 р. Марко Вовчок лікується в Німеччині...» [2, с. 294]. Через це модель «народження-смерть» спостерігається і в цьому підручнику.

Частково з прагнення до хронологічності впливає і прив'язка до чисел, ніби автор намагається звести життя особи до формули, яку легко буде запам'ятати: Григорій Сковорода – «У цій найвідомішій на той час вищій школі Східної Європи Г. Сковорода став одним із найкращих студентів, навчався в ній

10 років із кількома перервами й закінчив цей заклад у тридцятирічному віці» [2, с. 66], Пантелеймон Куліш – «Ще через 2 роки імператорська Академія наук доручає П. Кулішеві дослідження...» [2, с. 251], «Допити тривали протягом 3 місяців...» [2, с. 251], Марко Вовчок – «Пізніше із сином Богданом Марко Вовчок переїздить до Парижа, де проводить кілька років (1860–1866)» [2, с. 294], «...зокрема повість-казку «Маруся» видавали 20 (!) разів» [2, с. 294]. Така подача тексту спрощує запам'ятовування тексту та підготовку до контролю знань. Проте перенасичення й акцент на числах може ускладнити сприймання біографії та негативно позначитися на інтересі читача.

Попри стислу подачу фактажу Олександр Авраменко у біографіях часто вдається до розлогих цитат. Це можуть бути рядки вірша, як присвячений Марку Вовчку Шевченком твір: «Недавно я поза Уралом Блукав і Господа благав...» [2, с. 294], або цікаві фрагменти з життя особи як у Григорія Квітки-Основ'яненка: «У книжці «Григорій Квітка-Основ'яненко» І. Ільєнко описує цікавий і вражаючий епізод із дитинства письменника, який трапився на шостому році життя: «Коли був ще дитиною, няня необачно зірвала на оці ячмінь...» [2, с. 119], яка зайняла майже цілу сторінку. Такі цитати ілюструють потужність джерельної бази та можуть привернути увагу молодого читача.

Отже, на прикладі проаналізованих підручників з української літератури для 9-го класу можна виокремити основні принципи, якими послуговуються сучасні науковці при написанні біографії для молодого читача: влучний заголовок, епіграф, наявність художніх засобів (але відсутність їх домінант в тексті), комунікація з реципієнтом, хронологічність викладу (без перенасичення числами), надійна джерельна база (наукові праці, епістолярій, щоденники тощо), влучність та доречність цитат. Відповідно вони мають бути взяті на озброєння під час створення біографічної моделі, орієнтованої на підлітка.

Оскільки постать та творчість Володимира Лиса виносять на уроки позакласного читання у 10–11 класах, вважається доцільним проаналізувати як біографію письменника подають педагоги.

Через брак часу на уроках вчителі дають випереджувальне завдання, ознайомитися з біографією письменника заздалегідь та скласти повідомлення

про цю постать. Проте плани уроків деяких педагогів ілюструють, що вчителі все ж дають коротку характеристику особі, яка вивчатиметься на уроці.

Так Гула Лариса в розділі «Мотивація навчальної діяльності» пропонує наступний опис Володимира Лиса: *«Володимир Лис – справжній феномен сучасності. Журналіст, драматург, прозаїк, майстер витонченого слова, глибоко народний письменник. З кожним новим романом він розкриває нові грані свого таланту. Перелік його нагород вражає : «Людина року», автор «Найкращого роману десятиріччя», володар численних премій конкурсу «Коронація слова», «Почесний громадянин Волині». Теми та проблеми, які він порушує у своїх творах та зокрема в романі «Країна гіркої ніжності», допоможуть учням глибше зрозуміти учням людські стосунки та народну мораль на тлі історичних подій в Україні, проаналізувати історичні моменти у творі, їх важливість для зображення глибини образів твору»* [11]. Тобто педагог звертає увагу учнів на три головні питання: «Хто?», «Чому?», «Навіщо?». Спочатку перераховуються спрямування роботи постаті *«журналіст, драматург, прозаїк»*, потім чому Володимира Лиса називають феноменом сучасності – ілюстрацією є його численні нагороди. І власне навіщо творчість цього письменника варто читати та вивчати.

Враховуючи особливості юнацького віку, у який переходять старшокласники та студенти, варто взяти до уваги цю міні-модель Лариси Гули. Оскільки стислість та мотиваційна спрямованість тексту досить важливий аспект для біографій, реципієнтом яких будуть юнаки.

1.4 Літературний портрет: межі жанру

Літературний портрет – це жанр, який має давнє глибоке коріння. Коротку історію становлення жанру описує Василь Будний, засвідчуючи вплив на формування літературного портрету ренесансної та просвітницької біографістики, *«зразками якої були «Життєписи митців» (1550) Джорджо Вазарі, десяти томні «Життєписи поетів» (1779–1781) Семюеля Джонсона і життєпис самого Джонсона (1791), що вийшов з-під пера Джеймса Босвелла»*

[4, с. 134] та моралістичних нарисів, «найбільш відомими з-поміж яких були *«Характери» (1687–1694) Жана де Лабруєра, закорінені в античних «Характерах» Теофраста (370–287 до н. е.), на яких, до речі, І. Франко взорував свій сатиричний нарис «Доктор Бессервіссер»...*» [4, с. 134]. Згідно з його дослідженням основні процеси становлення жанру відбувалися в добу романтизму та позитивізму, вплив яких позначилися на принципах добору інформації, зважуванні літературної, психологічної чи філософської інтерпретації та структурі (переважав фактографізм, відмова від оцінного елементу, звужувалися горизонти інтерпретацій). Тим не менш, доба модерну та імпресіонізму внесла свої корективи. Відкинувши традиції позитивістів, модерністи обрали шлях суб'єктивізму, психологізму та акцентів на індивідуальності зображуваної особистості. Таким чином на перший план вийшов *«аналітичний розгляд творчого доробку автора як оригінальної творчої системи, яку об'єднують самобутні ідейно-художні принципи та неповторне світовідчуття»* [4, с. 136]. У тій ж праці Василь Будний дає відповідь на запитання: «Де межі портрета?» За думкою дослідника, структурною основою аналізу творчості митця виступає характеристика його стилю. Залежно від того, до якого полюса – життєпису чи портрета – спрямований критичний текст, визначаються відповідні його риси, які є спорідненими, але різними за жанровою природою. У випадках, коли біографічні, психологічні, світоглядні або суспільно-історичні аспекти використовуються для інтерпретації індивідуального стилю митця, мова йде про портретний жанр аналізу. З іншого боку, застосування художніх текстів як ключа до розкриття особистості письменника, його світогляду або епохи свідчить про проведення біографічного, психологічного, філософського або історичного дослідження [4, с. 133].

Відповідно до Літературознавчої енциклопедії, укладеної Ю. Ковалівим: «Літературний портрет – жанр літературно-критичного, науково-популярного нарису про життя і творчість письменника, близький до наукової біографії, стисліший за викладом, розрахований на масового читача» [26, с. 573]. Це визначення знаходить відображення у праці В. Марінеско «Літературна

біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки», де завдяки висунутій авторкою дефініції окреслюються ключові атрибутивні характеристики жанру:

- життєпис з опорою на документи, свідчення і соціокультурні та історичні факти того часу;
- глибоке занурення в духовний світ зображуваної особи;
- поєднання вимислу і домислу, не спотворюючи при цьому конкретно-історичний фактаж.

Дослідниця, як і Юрій Ковалів, звертає увагу на особливість цього жанру, як представника масової літератури: *«Загалом, у процесі написання такого твору об'єкт реальної історії перетворюється на об'єкт авторської рефлексії, у якій важливу роль відіграє естетичний імператив – свідоме прагнення письменника відтворити життєву біографію реальної особистості так, щоб вона була і цікавою для реципієнтів, і приносила естетичне задоволення»* [29, с. 61].

Літературний портрет є специфічним жанром біографічної літератури, який поєднує елементи мемуаристики, літературної критики та художньої біографії. На цю його ознаку звертали увагу й інші дослідники, такі як І. Василенко, В. Марінеско. Елементи мемуаристики в жанрі літературного портрету реалізуються шляхом використання особистих спогадів автора про об'єкт зображення, враженнях і деталях біографічного характеру, а також мемуарний текстів зображуваної особистості, що дозволяє створити більш глибокий й емоційно насичений образ постаті. Ознаки літературної критики базуються на аналізі стилю, творчого доробку та художніх особливостей митця. А характер художньої біографії притаманний літературному портрету, оскільки його основною метою є створення цілісного образу письменника через художні засоби та прийоми.

Як окремий жанр біографічної літератури, літературний портрет вирізняється прагненням до глибокого осмислення особистості через вибіркового опис подій, психологічний аналіз та занурення в її внутрішній світ. Інструментами до створення такого тексту І. Марінеско визначає: *«Використання прийомів белетризації при реконструюванні життя історичної*

особи є ще однією атрибутивною ознакою літературної біографії. До таких прийомів належать деталізація історичного контексту, психологізація образів персонажів, залучення різних наративних алгоритмів тощо» [29, с. 61].

Важливим аспектом, на який варто звернути увагу, і який згадувався В. Марінеско, – поєднання в літературному портреті документальної основи та елементів художньої вигадки. Цей синтез сприятиме створення глибокого і багатогранного образу особистості. Проте біографіст повинен при цьому дотримуватися межі, аби художня вигадка ніяк не впливала на достовірність документальної складової.

Документальність у літературному портреті забезпечується через використання реальних фактів, подій, дат та біографічних відомостей про історичну особу. Автор повинен опиратися на достовірні джерела: листи, щоденники, спогади сучасників, офіційні документи тощо. При цьому як жанр мемуарної прози літературний портрет характеризується використанням відомостей та знань самого мемуариста про об'єкта біографії, оскільки вони можуть бути сучасниками.

Художня вигадка стає для автора помічником, який сприятиме зацікавленню реципієнта, привертатиме увагу та зробить сам текст простішим у сприйманні для масового читача. Одним із таких прийомів є пані Ключ – ключниця-провідниця у книзі «Тато мій Петлюра» Наталії Савчук. На художню та мовну виразність також звертає увагу І. Василенко: *«Варто зауважити, що літературний портрет у мемуаристиці створюється автором на основі документального життєвого матеріалу в реальному історичному часі, але художнє переосмислення життя, широке використання літературних та мовно-поетичних засобів виразності дають змогу стверджувати, що літературний портрет є частиною художньо-документальної літератури» [5, с. 10].*

Аналізуючи літературний портрет більшою мірою з боку його приналежності до мемуарної прози, І. Василенко окреслює чимало його характерних ознак. Враховуючи специфіку дослідження до уваги буде прийнято лише кілька з них. Йдеться про значний духовний потенціал, оскільки текст літературного портрету найчастіше спрямований до майбутніх поколінь, про

наявність двох часових планів, «тобто подвійна точка зору письменника на людину і події, які він зображує: а/ як мемуарист сприйняв і усвідомив події і людей у минулому; б/ як мемуарист розуміє події і людей минулого з урахуванням накопиченого ним життєвого досвіду, громадської думки» [5, с. 12], а також «специфічні риси, обумовлені природою жанру, а саме лаконізм, портретність, певний антропоцентризм, аргументованість характеристик, особлива тактовність і правдивість у зображенні, психологізм, емоційність, художня виразність, драматична насиченість, зацікавленість долею героя, яскравість обраних фактів, відстоювання авторської концепції людини, розуміння законів життя тощо» [5, с. 18].

Таким чином літературний портрет – це жанр, який вимагає прискіпливої уваги автора як до особи, про яку створюється біографія, так і до реципієнта, який споживатиме готовий текст. Однак при цьому особливості цього жанру біографічної літератури дають можливість адаптувати текст відповідно до вимог широкої аудиторії.

Висновки до першого розділу

Зі знакових для нашої країни 1990-х років, біографічна наука в колі дитячого читання продовжує активно розвиватися. Різноманітність та наповненість видавничого ринку сегментом дитячої біографічної літератури свідчить про зацікавленість сучасників у подальшому розвитку цієї сфери. Попри певну маргінальність теми біографічної літератури для дітей та юні в науковому колі, все ж з'являються відповідно нові праці та дослідження. Яскравим прикладом цього є апробація Наталією Марченко своїх теоретичних знань та напрацювань про біографії для дітей, шляхом видання книги «Тато мій Петлюра». Навіть враховуючи цільову аудиторію біографічної моделі Н. Марченко, дітей 7–9 років, не можна заперечувати, що основні ознаки цієї моделі доцільно використати і для біографій для дітей старшого віку. Оскільки такі важливі аспекти як доступність, врахування досвіду читача, комунікація, емоційний інтелект є ключовими для дитячої біографії.

Звісно, при цьому важливо триматися вікових особливостей реципієнтів та адаптувати згадані аспекти відповідно до них. Таким чином потрібно брати до уваги розвиток самосвідомості, формування ціннісних орієнтацій, критичне ставлення до вчинків дорослих у підлітків, та формування моральної свідомості, громадянських якостей, професійну спрямованість у юнаків.

Прикладом адаптації біографічних текстів відповідно вікових особливостей читача є навчальна література. Укладачі сучасних шкільних підручників проводять плідну роботу над кожним розділом та аспектом своїх книг, не є винятком і біографії письменників. Біографічні статті, подані перед творами митця, якого вивчатимуть школярі має на меті представити творчу особистість з основними віхами її життя, становлення як письменника чи поета та заохотити учнів до читання її чи його творчості. Таким чином кожен укладач підручника пропонує власну модель ефективної, на їх думку, біографії особистості.

Модель Олени Міщенко представлена метафоричним заголовком, епіграфом, наявністю слухових і зорових образів як реалізацією художнього стилю, комунікацією з реципієнтом, ненав'язливою періодизацією життя особистості та джерелами біографії. Біографії в підручнику Олександра Авраменка навпаки не містять ні заголовку, ні епіграфу, ні художньої образності. На противагу Олені Міщенко укладач створив біографічні статті, які можна зручно конспектувати та писати собі довідки для запам'ятовування. Атрактивним елементом О. Авраменко зробив цитування, які можуть як зацікавити учнів та і знову ж стати черговим якорем для запам'ятовування. Таким чином біографічну модель укладача можна звести до таких ознак: стислість фактажу, хронологічність, прив'язка до чисел та розлогі цитати.

Схему «Хто?», «Чому?», «Навіщо?» пропонує також вчитель Лариса Гула. Розшифровка схеми доволі проста: «Хто?» – опис людини як спеціаліста, ким він був, є і ким став; «Чому?» – пояснення винятковості людини, аргументація того чому ця особистість є тим, ким він є; «Навіщо?» – обґрунтування доцільності та важливості вивчення цієї особи. Апробація цієї моделі була проведена на уроці позакласного читання «Система знаків та символів у долях

героїв на тлі історичних та політичних подій (за романом В. Лиса “Країна гіркої ніжності”)). Ефективність цієї моделі полягає в її простоті, оскільки тільки від автора та його мети залежить розлогість відповідей на поставленні запитання.

Попри очевидні сильні сторони всіх проаналізованих моделей, представлених спеціалістами, важливо зауважити і негативні аспекти. Такими є перенасичення художніми елементами тексту, що робить його не відповідним до вікових особливостей реципієнта; перевага чисел у біографії, що перетворює її на суху хронологічну таблицю; наявність моделі «народження–смерть», яка має емоційно-негативний відтінок. Проста схема Лариси Гули з трьох запитань теж не є ідеальною, оскільки образ творчої особистості багатогранний і колоритний, і повноцінне зображення такого життя вимагає більш складної структури.

Літературний портрет – це жанр біографічної літератури, що поєднує риси мемуаристики, літературної критики та художньої біографії. Деякими дослідниками літературний портрет визначається як жанр масової літератури. Специфіка жанру зумовлює те, що він містить чимало елементів, які притаманні спорідненим жанрам. Тому, залежно від мети автора, акценти зміщуються на певні елементи, утворюючи при цьому жанрові різновиди. Тим не менш можна виділити основні характеристики, на які доцільно опиратися при написанні біографії в жанрі літературного портрету. Такими характеристиками є документальна основа, поєднання художнього домислу і вимислу без спотворення фактів, психологізм та занурення у духовний світ зображуваної постаті, авторське бачення особистості.

РОЗДІЛ 2

ВОЛОДИМИР ЛИС: ДЖЕРЕЛА БІОГРАФІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

2.1 Інтерв'ю з Володимиром Лисом

Поряд із простим фактажем, що стосуються біографії особистості також стоїть враження, яке справляє на людей особисте спілкування. Таким чином неможливо ігнорувати важливість живих інтерв'ю з Володимиром Лисом, його висловлені думки на різноманітні теми та висловлювання інших авторитетних особистостей про митця. Крім того, в інтерв'ю письменник не рідко ділився деталями свого життя, які не враховуються в коротких статтях про Володимира Лиса. Проте для створення цікавого та живого образу Володимира Савовича вважається вкрай важливим брати до уваги цю деталізовану інформацію.

Наприклад, у інтерв'ю з кореспондентом культурологічного просвітницького тижневика «Слово Просвіти» Володимир Лис чимало розказав про своє дитинство на Кусому хуторі, де він народився. Яскравими образами та авторитетами в його житті викарбувалися дідусь та бабуса. Дід Федір, як його називає письменник, запам'ятався захисником та поборником власної домівки, оскільки не хотів віддавати його під меліорацію: «Я тоді, по правді, не розумів діда, бо ж на хуторі не було ні електрики, ні радіо, а тепер розумію, що він інтуїтивно захищав, як тепер кажуть, свою ідентичність, прагнення бути господарем на власній землі, хай навіть вони звузилися до хутора, саду і невеличкого городу, бо ж більшу землю, хоч і бідну, поліську, забрали» [9]. Дідуся Володимир Лис не дарма називає саме «дідом». Суворий та різкий характер Федора Куська, який сварився і з бабусею, і з татом Володимира, не приваблювали онука в той час. Але він єдиний, хто ніяк не хотів переїжджати зі свого хутора в село й оберігав рідний клаптик землі як міг, навіть хабарів не шкодував. І хутор таки стояв, аж поки не пішла з життя бабуса. Картину як дід Федір ковтає ненависне спиртне, аби лише догодити колгоспному начальству письменник не забув й по сьогодні. Пелагея Кусько (дівоче прізвище Слісар) – бабуса Володимира Савовича й жінка, яка була збірником історій, що змалку

вбирав у себе майбутній письменник: «Скільки вона знала історій, легенд, повір'їв! У ній якимось дивним чином поєднувалися глибока православна релігійність і язичництво». Письменник все життя дивувався як набожна бабуся Палажка, яка щонеділі та на всі свята ходила до церкви, берегла у собі при цьому язичництво, древні вірування, прислів'я, легенди та безліч історій. В. Лис й досі пам'ятає як до мудрої Пелагеї приходили люди з усіх околиць та навіть лікар за порадою. Єдиним, хто завжди нарікав і не сприймав серйозно розповіді бабусі Палажки був її чоловік – дід Федір. Проте, як згадує їх онук, навіть при всій своїй буркотливості дідусь все одно чинив як радила дружина. Вихований у таких умовах вже тоді письменник зростав, переймаючи від рідних найкраще: від дідуся перейняв стрижень людини, що захищає важливі для нього речі, такими для Володимира Лиса є його батьківщина, її історія та мова, від бабусі – знання фольклору, віру в Бога, любов до містики, казок, легенд та філософію життя, що свого часу записав у книзі «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї». І тому драматург не приховує – дитинство на хуторі стало міцним фундаментом для майбутньої кар'єри митця: «Оця обстановка, близькість до природи Полісся з усіма його барвами й легендами, конфліктами, війнами наклали відбиток і на все моє життя, і на творчість».

Важливою для дитинства Володимира Лиса й історія про його перші кроки, які йому довелося зробити не на рідному Поліссі, а на Січеславщині. Його дядько, брат тата – Павло Лис – був солдатом Червоної армії, який пройшов майже до Берліна, за що і отримав нагороди. Після війни до його хутору почали приходити повстанці, яких чоловік годував, і на прохання перевіряв чи є у селі агенти МГБ. Проте під час одного з повстанських візитів, 22 липня 1950 року, хутір оточили: «Був бій, втрати з обох боків, а після того бою дядькові дали 25 років. Відсидів, правда, лише шість. А родину вивезли. Найближчих подалі, а мого тата викликали у травні 1951 року в сільраду, де були “люди з району”, й веліли “добровільно-примусово” переселятися на Дніпропетровщину, куди вже вивезли братів». Тож родині Лисів певний час, 1951–1954 роки, довелося пожити в колишній німецькій колонії Франгай у Павлоградському районі, який радянська влада тоді перейменувала у Веселе.

Деталей повернення до Полісся письменник не пам'ятає, лише згадує, що це було під час переполоху з нагоди смерті Сталіна. Переїзд додому був ризикованим, сам Володимир Лис називає його «цілою окремою епопеєю».

Інший аспект життя, який висвітлювався на інтерв'ю з письменником це його спільне життя з Надією Гуменюк. Подружжя, у якому обоє – успішні письменники, зі слів Володимира Лиса, цілком зживаються: «Почну з того, що мінусів жодних. А плюси в тому, що ми обоє незалежні, автономні, завжди писали окремо... Я думаю, що кожен із нас має свій стиль, свої підходи, свого читача і так далі. Тобто, ми й однакові, й різні» [44]: Володимир Лис пише ручкою, Надія Гуменюк – одразу на комп'ютері. До роботи один одного вони не втручаються, доки твір не написаний повністю і лише тоді можуть сісти обговорити, порадитися. Саме тому для письменника дружина стала і продовжує бути першою читачкою, з думками якої він може або погодитися, або ні. На зустрічах з читачами можна помітити, що письменнику більше подобається розповідати про дружину, ніж про себе. Гордий за свою партнерку він любить ділитися її досягненнями й відзнаками, іноді навіть применшуючи при цьому власні. Надію Гуменюк, за паспортом Лис, Володимир Савович називає класиком дитячої літератури: «Пише без сюсюкання, з гумором, додає, може, трохи ненав'язливої дидактики, але у дитячих книжках це не завадить» [52]. Про знайомство з дружиною Володимир Лис розповів на зустрічі у проєкті «Від книги до мети», коли одна з читачок попросила дати рецепт того як успішно вийти заміж чи оженитися. Відповів письменник прикладом з власного життя – на одній із лекцій в університеті він просто сів позаду гарної дівчини в жовтій сукні, нині їхньому спільному життю вже більше 50 років [49].

Цікавими є відповіді Володимира Лиса і на запитання про літературу, яка формувала письменника та сам процес формування: «М'яко кажучи, я не в захваті від літератури, що формувала мене тоді. Це були неправильні, неправдиві історії: партизанські спогади, записки розвідників...» [58]. Проте пізніше, натрапивши на «Родинне вогнище» Євгена Гуцала, де в образі головної героїні впізнав своїх маму й бабусю, він зрозумів, його справжня українська література зовсім інша. Відзначає письменник і твори Валерія Шевчука, на які

він свого часу «підсів». З української літератури талановитими митцями вважає Олега Солов'я, хоча його роман «Ельза» здалася письменнику надто депресивною і з переважанням постільних сцен. Відзначає також повісті Ксенії Марченко. Окрім художніх творів Володимир Лис читає з захопленням літературознавчі та публіцистичні праці Степана Процюка, Євгена Барана та Івана Андрусяка. Однак коло інтересів письменника не обмежуються лише українськими авторами. Володимир Лис радить іншим і сам, як розповідає в інтерв'ю, постійно повертається до творів німецького письменника Франца Кафки. Найулюбленішою книгою В. Лис називає роман Вільяма Фолкнера «Світло у серпні»: *«У ньому розкривається чи не найболючіша проблема людства – пошук самого себе... Володимир Савович пояснює, що ця проблема хвилювала його завжди, тому не дозволила залишитись байдужим до такого роману. І він наполегливо рекомендує кожному прочитати: щоб зуміти знайти себе в цьому світі і цілий світ відкрити в собі»* [42].

Починав Володимир Лис, як і всі колись, з віршів, пізніше захопився драматургією: *«...написав понад десяток п'єс і відчув, що на 50–60 сторінках драматургічного тексту мені тісно: тягне до опису почуттів героїв, до прози. Почав з повістей, потім перейшов на романи»* [52]. Важливою деталлю є те, що після видання двох книг за радянської влади письменник цілих десять років не друкувався. Цьому сприяла тогочасна ситуація на видавничому ринку, яка базувалася на виданні книг або за власний рахунок, або за гроші спонсорів. У свою чергу спонсори теж у відповідальний момент взагалі могли відмовитися від участі. Тому видавати написане Володимир Лис почав з тих часів як надіслав на «Коронацію слова» роман «Романа».

Більшість інтерв'ю та зустрічей з Володимиром Лисом проходили у контексті зацікавлення його особою як письменником, твір якого одержав перемогу на конкурсі «Коронація слова» та презентацій його нових книг. У зв'язку з цим багато питань, що ставилися письменнику стосувалися конкретних творів, їх персонажів та прототипів, творчого задуму тощо.

Так у інтерв'ю Володимир Лис часто підкреслює, що робота журналістом, його спілкування з різноманітними людьми та їх живі історії життя стають

основою й натхненням для майбутніх творів: *«Саме у розмовах з людьми, які я вів понад 30 років, «підслуховував» неймовірні сюжети»* [58]. Головні герої його романів – це зазвичай збірні образи, риси яких взяті у різних людей, тому письменник у інтерв'ю наголошує, що до його персонажів складно примірити поняття «прототип», натомість пропонує свій варіант – «прообраз». Спілкування з десятками і більше людей, історії, які він чув, сформували у письменника своє бачення літератури, яку варто писати: *«Писав, пишу і буду писати про порухи людської душі. Єдиний достойний предмет для зображення в літературі це порухи людської душі незалежно від того чи у вісімнадцятому, чи у дев'ятнадцятому, чи у двадцятому, чи у двадцять першому столітті»* [7]. Продовжуючи цю думку Володимир Лис сформулював і своє кредо як письменника, який не належить до тих, хто за головну ціль ставить перед собою написати «великий» твір, який принесе автору славу. Для Володимира Савовича важливішим та приємнішим сам процес писання: *«Пошуки фрази, вдалого сюжетного ходу, створення художнього образу. Навіть правка тексту, переробляння цілих сторінок»* [51]. Під час участі в проєкті «Від книги до мети» Володимир Лис поділився, що працюючи журналістом на рік писав близько 500 друкований сторінок, тому написання літературних творів, вибудовування художніх світів не просто приносили задоволення письменнику, але й стали інструментом відпочинку, порятунку від складної, часом жорстокої реальності, терапією для душі [49].

Тим не менш кореспонденти ставили і більш загальні запитання, що розкривають ставлення митця до мови, до сучасної української літератури та її процесів. Так, Володимир Савович ділився своєю любов'ю до мови, яка яскраво виражена у творах: *«Але як могло бути інакше, якщо я виріс у тій мовній стихії, серед розкошів поліського фольклору! Для мене мова – це не тільки мій робочий інструмент, а наче ніжний паросток, дитя, яке треба рости й оберігати»* [9]. Письменник вважає діалекти важливими оберегами української мови, які збагачують та розвивають мову. Для нього написання і читання гарних творів багатою українською однаково ефективно захищає рідну мову.

Щиру думку висловив письменник і щодо мовної політики, наголосивши на визначенні того, якої України ми прагнемо. Для Володимира Лиса важливішим здається не стільки етнічна приналежність, скільки українських дух, який полягає у цінностях та культурі: *«Я б особисто теж хотів зробити Україну більш українською не за етнічним складом, а за духом, навіть за рахунок зменшення її території»* [56].

На питання чи зараховує себе Володимир Лис до якоїсь творчої групи відповідає просто: *«Щодо угруповання, то не зараховую себе до жодного з них. Декотрі намагалися залучити до себе, але співпраця закінчувалася, коли я казав щось добре про представника іншої групи. Мабуть, мені більше підходить таке існування в літературі, яке означила одна молода журналістка у заголовку матеріалу про мою творчість – “Лис, який гуляє сам по собі”»* [9]. Лише відзначає, що для нього близькими за поглядом на літературу як спосіб пізнання світу є Галина Пагутяк, Оксана Забужко, Степан Процюк, Марія Матіос, Тарас Прохасько, Євген Баран, Віктор Баранов, Петро Сорока, Мирослав Дочинець, Олександр Жовна, Олександр Вільчинський.

Для створення повноцінного образу Володимира Лиса в літературних портретах для підлітків та юнаків важливо також враховувати висловлювання інших авторитетних особистостей про письменника. Так, експерт Бі-Бі-Сі, журналістка і депутатка Ольга Герасим'юк з нагоди присудження роману Володимира Лиса *«Століття Якова»* премії *«Книга року Бі-Бі-Сі»* згадала історію, яку прочитала. Мова йшла про історію короткого знайомства п'ятирічного Лиса і вовка: *«Лісовий Вовк із людським дитинчам Лисом були встановили крихкий і майже неможливий контакт. Він у житті не буває - але... буває, я в таке вірю. Таке можна вчитати у Маркеса, про що я й думала, читаючи вже "Століття Якова" того Лиса, що вже виріс із Вовкового друга»* [6]. В рамках національного проєкту *«Україна читає дітям»* про роман *«Століття Якова»* висловився заступник голови обласної державної адміністрації Олександр Курилюк: *«Ця історія проста і задушевна, вона зрозуміла для читачів будь-якого віку: в ній такі поняття як кохання, совість, доброта, співучасть, зрада, кара. Окрім того, твір містить надзвичайно виразний*

місцевий колорит. У двох сотнях сторінок — сто років української історії та сто років життя окремої людини з непростю долею. У якій — трагедії і щастя, надія і зневіра, любов і ненависть, війна і мир» [22]. Популярною стала і фраза відомої письменниці Оксани Забужко, яка у передмові до роману написала всього три слова: *«Направду добра книжка»* [6]. Щоправда мисткиня ділилася й більш детальною думкою про Володимира Лиса: *«Така людина, як пан Лис, просто мала з'явитися на нашому літературному небосхилі. Я чекала на це вже 17 років. Він — той талант, який навчився грати за законами ринку, тому може принести в широкі маси якість справжньої літератури»* [57].

З нагоди видання «Століття Якова» Володимир Лис отримав чималу кількість відгуків як про саму книгу, так і про себе, як майстерного письменника, якому вдалося реалізувати настільки цікавий задум. Так, неочікуваним стало для митця отримання листа від політика Олександра Морозова, а особливе враження на нього справила записка від Анатолія Дімарова: *«Дорогий земляче! «Най вас качка копне!» — як говорила Нанашка-Вільдиха (таке прозвисько у літературних колах мала славетна Ірина Вільде), коли чимось захоплювалася. Розгорнув вашу книжку з наміром прочитати десяток сторінок (хворе око) та й незчувся, як до вечора закінчив. Файний роман! Моцно написаний! Майстром високого класу! З чим вас і вітаю!»* [57].

Ці висловлювання є яскравим свідченням високої оцінки та поваги, яку проявляють відомі та авторитетні особи до творчості Володимира Лиса, а також до нього як до значущого представника сучасної української літератури.

2.2 Володимир Лис: біографічні факти в публічному просторі

Написання літературних портретів про Володимира Савовича Лиса вимагає зібрання всіх відомих на сьогоднішній день даних про його особу. Автобіографія письменника нині не написана, проте чимало інформації митець дає під час інтерв'ю, на зустрічах та презентаціях книг. Більшість відомостей про життя, творчий шлях та особисте знаходяться на сторінках в Інтернет-мережі, таких як Вікіпедія, УкрЛіб, Бібліотека Української Літератури тощо.

Невеличкі інформаційні довідки містяться і на сторінках бібліотек, видавництв та інтернет-книгарень.

Оскільки для створення літературного портрету важливо зібрати всі можливі деталі про особистість митця та його творчість, аби передати багатогранний та повноцінний образ, будуть наведені найбільш деталізовані відомості з усіх знайдених джерел.

Володимир Савович Лис народився 26 жовтня 1950 року «й провів дитинство на Кусому хуторі, що був за два кілометри від села Згорани Любомльського району на Волині» [8]. Після проходження армійської школи пішов навчатися до Львівського державного університету імені Івана Франка на факультеті журналістики, який закінчив 1977 року.

«Служив у війську, працював журналістом у районних газетах Волині, Хмельниччини, Херсонщини, Рівенщини, у волинській молодіжці, завідував літературною частиною Рівенського музично-драматичного театру, він поєднував журналістську діяльність із письменницькою, створюючи п'єси, радіоп'єси й романи й уже тоді отримуючи схвальні оцінки критиків» [18].

Про початок письменницької діяльності найдетальніша інформація міститься на сайті Луцької міської ради: «Шлях до прози розпочався з перемоги в республіканському конкурсі на кращий твір про молодь за повість “Там, за порогом”. У 1970–1980-і роки дебютував як драматург. П'єси ставилися на сценах театрів України, на Українському радіо, а п'єси для дітей “Квітка з чарівної рукавички” і “Господар нашого двору” – у Волинському облмуздрамтеатрі імені Т.Г. Шевченка, у Волинському обласному театрі ляльок. Комедію “Одруження Козюлька” поставив театр-студія Волинського Національного університету імені Лесі Українки “Синій птах”» [40].

З 2002 року Володимир Лис став членом Асоціації українських письменників, а з 2004 року вступив до Національної спілки письменників України. «Довгий час був поза письменницькими організаціями, але, як каже сам: “До АУП мене рекомендував Тарас Федюк, який тоді був її президентом, а до НСПУ вступив 2004 року – на знак протесту проти того, що тодішній режим виробляв зі Спілкою”» [22].

Увагу широкого загалу В. Лис привернув завдяки чималій кількості відзнак. У 2000, 2001, та 2003 роках став Лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Коронація слова». 2004 рік відзначився нагородою Людина року Волинського краю у номінації «Професіонал року». «2007 року став переможцем Першого Всеукраїнського конкурсу радіоп'єс (за п'єсу “Полювання на брата”). У 2008 році за роман “Острів Сильвестра” отримав першу премію літературного конкурсу “Коронація слова”. У 2010 році письменник став переможцем конкурсу “Гранд Коронація Слова”, отримавши премію в номінації “Гранд роман” за твір “Століття Якова”» [21]. Кавалер ордена «За заслуги» III ступеня Володимир Лис тримав 2009 року. А вже у 2010 був визнаний «Митцем року» на «Людина року Волинського краю – 2010». У 2012 році увійшов у ТОП-100 впливових людей Волині під номером 46 [46].

Крім того письменник відомий своїми прогностичними вміннями і знаний як народний синоптик. «Його довгострокові прогнози на цілий рік неодноразово збувалися» [21]. У 2008 році він видав свою книгу народного синоптика «Таємна кухня погоди». Як розповідав сам Володимир Лис, цій справі він віддав 20 років життя, хоча вона й була для нього лише хоббі. Нині він цим більше не займається, хіба для особистого побутового вжитку.

У 2014 році Володимир Савович потрапив на сторінки газет через конфлікт з проросійськими молодиками: «В кінці липня 2014 року під час заходу “Згоранська ватра” прихильники Росії, що відпочивали на Шацьких озерах, розмовляли про учасників національно-патріотичного табору, виражаючи відверту неповагу: “А потом их повели на обед. Наверное, человечинкой кормили. Они же там ничего другого не едят” – про учасників “Згоранської ватри”, яка відбувалася 26–27 липня. Володимир Лис відреагував на грубу репліку, зробивши відпочивальникам зауваження, у відповідь отримав удар кастетом та інші фізичні ушкодження» [22].

2016 року роман письменника «Століття Якова» екранізувала студія «1+1», знявши чотирисерійний телефільм, а «Волинський обласний музично-драматичний театр імені Т. Шевченка поставив спектакль “Століття Якова. Перше кохання”» [40].

Про дружину Володимира Лиса в мережі теж знаходиться чимало інформації, оскільки вона відома українська письменниця – Надія Павлівна Гуменюк: «Лауреатка літературно-мистецької премії імені А. Кримського. Лауреатка міжнародного літературного конкурсу “Коронація слова”: диплом 2011 року за роман “Янгол у сірому”, спеціальна премія 2013 року за роман-фентезі для дітей “Роденія, або Подорож за веселку”, спеціальна премія 2014 року за роман “Енна” та найвища відзнака – I премія конкурсу 2015 року за роман “Вересові меди”» [23].

Щодо дітей Володимира Лиса, то про сина письменника є тільки коротка примітка у Вікіпедії, яка має сумнівний зміст, оскільки ця інформація більше ніде не підтверджувалася: «Син – Лис Сергій Володимирович, 1981 року народження, історик і поет. За орієнтацією – бісексуал, у 2019 році заявив про транссексуальний перехід, змінив паспортні дані на “Лис Яна Володимирівна”. З 28 грудня 2021 року – очолює у Луцьку організацію для ЛГБТ-спільноти “Інсайт-Захід”, та співпрацює з ГО “Тендерний креативний простір”» [22]. Сам Володимир Лис писав, що сина він назвав в честь улюбленого вчителя історії Сергія Маркіяновича, який став для нього наставником та другом. Син, як і його тетка пішов у історики. Дочку Володимира Савовича назвав Оксаною, можна припустити, що на честь матері – Оксани Лис. Ділився письменник й тим, що вже має онуків, проте інформації про них знайти не вдалося.

Нині Володимир Лис має 74 роки і він все ще письменник, який активно пише та видається. Ледь не кожного року, починаючи з 1989 року, коли вийшла у друк його перша повість, світ бачить нову книгу Володимира Савовича. Спадщина митця налічує понад два десятки книг, з них 18 романів. Останніми книгами на сьогоднішній день є «Вифлеєм» 2022 року, «Максим Гонтар» 2023 року та «Чорнокнижник і дзвонар» 2023 року.

2.3 Літературно-критична рецепція творчості Володимира Лиса

Творчість Володимира Савовича Лиса на сьогодні здобула визнання як серед масового читача, так і в колах його колег по письму та навіть

літературознавчих дослідників. Популярність творів В. Лиса та її причину засвідчує Ярослав Поліщук: *«Причина його популярності серед сучасного українського читача пов'язана з письменниковим умінням поєднувати по-важність і багатозначність проблематики з легкістю та доступністю письма. Успіх романів Володимира Лиса логічно пояснити добре виробленою манерою, що яка спирається на багатий життєвий і творчий досвід. Усе це дає йому підстави писати так, аби бути зрозумілим і простим, незважаючи на складний і драматичний матеріал, який автор осмислює»* [59, с. 176]. Дослідник аналізує творчість Володимира Лиса з екокритичної точки зору на матеріалі романів «Століття Якова», «Соло для Соломії» та «Діва Млинища». Вчений зауважує, що завдяки зображенню Волині Володимир Лис відображає захопливу та унікальну природу, охоплює місцеві діалекти, древні звичаї, справжнє сільське життя. Такі зображення людського життя, тісно переплетеного з природним середовищем, розглядаються в контексті світової історії XX століття, яка ознаменована революційними зрушеннями, військовими конфліктами, репресіями та депортаціями. Порівняльне співставлення локальних та глобальних аспектів дозволяє підкреслити драматизм і багатосаровість творів волинського письменника, сприяючи їхньому переосмисленню у рамках національної пам'яті та історичної свідомості [59, с. 175].

Бібліографія Володимира Лиса на сьогодні складається з 22 романів, збірника есеїв та новел «Місяць, обмитий дощем», книги-літопису «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї», повісті «Там за порогом», п'єси для дітей «Квітка з чарівної рукавички», «Господар нашого двору» та комедії «Одруження Козюлькіна». Також світ побачили книга з історії для дітей «Володимир Лис про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте» та повість-есе «Таємна кухня погоди» (книга народного синоптика).

Писати Володимир Савович почав ще в шкільному віці. Тоді надавав перевагу невеличким есеям та новелам на «вільні теми», де розмірковував про життя, коли став старшим – філософствував. Деякі з цих нарисів знайшли своє місце у збірці «Місяць, обмитий дощем», хоча як сам писав у ньому Володимир

Лис, деякі з текстів він відкидав, а щось переписував чи дописував. Згодом письменник захопився драматургією, написав близько десяти п'єс, деякі з них були навіть поставлені на сценах театрів України: Волинський обласний академічний музично-драматичний театр імені Тараса Шевченка, Волинський обласний театр ляльок, театр-студія Волинського Національного університету імені Лесі Українки «Синій птах»; на українському радіо.

Перехід від драматургії до прози позначився для письменника неочікуваною перемогою. Повісті «Там за порогом» була присуджена перша премія в республіканському конкурсі творів про молодь (1989), куди послав тоді невідомий для загалу Володимир Лис свій текст. У творі йшлося про викладача професійно-технічного училища, який дізнається, що його учень-практикант заарештований. Однак хлопець має непростий характер і, як характеризує його Володимир Лис, є патологічно-чесним. А це йде в розріз із звинуваченням практиканта у пограбуванні сільського магазину. В основі сюжету – розслідування цієї ситуації, розмови викладача з міліцією. Попри все це в тексті немає жодного образу ні комсомольця, ні комуніста. Тож перша премія стала для Володимира Лиса сюрпризом.

Згодом письменник видав ще кілька творів, зокрема роман «Айстри на зрубі» та п'єсу «Господа нашого дому», після чого взяв десятирічну перерву. Завершити її допоміг літературний конкурс «Коронація слова», де Володимир Лис не одноразово був лауреатом та переможцем.

Митець віддає перевагу роману, щоразу модифікуючи цей жанр. Так, роман «І прибуде суддя» визначається деякими дослідниками як детектив з елементами психологічного трилеру [16]. У центрі сюжету – історія, що розгортається навколо новоприбулого судді Георгія, який горить бажанням розкрити суть моторошних подій, що відбуваються у Старій Вишні. Через образ судді Володимир Лис порушує питання справедливості, правосуддя та відповідальності за власні вчинки. Твір «Камінь посеред саду» характеризується поєднанням жанрових ознак філософського роману та детективу з елементами психологізму й містики [10]. У такому ж контексті написаний роман «Графиня», у відгуках до якого читачі діляться враженням

містико-фантастичного сюжету. В основі тексту лежить детектив – розслідування загадкових убивств, зниклих картин та причетність до цього портрету графині Венцеслави. Особливість твору також полягає в заплутаному сюжеті та нечіткості композиції. Володимир Лис не відразу порозумівся з видавцями, які наполягали ці моменти спростити, проте автор на поступки не пішов: *«...я пропонував у кілька видавництв, а вони відмовлялися його друкувати доти, доки я не внесу в нього поправки у бік спрощення сюжету та композиції. Для мене ж це було категорично неприйнятно, бо руйнувало весь його задум...В певний момент все сплітається так, що в одному розділі паралельно та без будь-якого переходу йдеться про події 1762 та 1998 років. Так от, всі видавці, навіть Леонід Фінкельштейн із «Факту» вимагали рознести ці часові шари у окремі розділи-главки. Я від цього відмовився і дочекався, поки роман погодяться видати у тому вигляді, як було задумано»* [56]. Психологічним детективом є роман «Жінка для стіни», динамічний та захоплюючий «сюжет якого тримає в напрузі від першої до останньої сторінки» [28].

З іншого боку любов та захоплення історією зумовили те, що значна частина творів Володимира Лиса є історичними романами. Так, найпопулярнішим з його текстів є «Століття Якова», жанровим особливостям якого приділяли окрему увагу такі дослідники як С. Підгайна [38], Г. Авксентьєва [1], А. Кривопишина [19] тощо. За жанровим різновидом роман визначають як родинну сагу історично-філософського, психологічно-сповідального характеру. Як другу книгу волинської «хроніки» Володимир Лис написав роман-сагу «Соло для Соломії». Автор протиставляє ці два свої романи, оскільки «Століття Якова» – це роман про долю чоловіка, а «Соло для Соломії» – про жіночу долю. До роману з «найкращим жіночим образом» за словами Володимира Лиса передмову писав Тарас Прохасько, «який назвав “Соло для Соломії” життєписом. Можливо, це й життєпис, а може, це просто якась така розповідь чи пісня про жіночу долю. Бо я цей роман побудував не просто як біографію, а за законом пісні. Там три частини, які мають заспів, приспів і фінал. Заспів поступово набирає сили, приспів відображає суть,

пришвидшується, а фінал взагалі йде в темпі. Я хотів, щоб роман звучав за законами пісні – не завжди веселої, адже у нас багато журливих пісень».

Окреме дослідження на прикладі романів «Століття Якова» та «Соло для Соломії» провів Л. Крупка. Аналізуючи художній простір Другої світової війни у цих творах, дослідник окреслив творчі рішення, які сформував Володимир Лис крізь призму війни. Так, він звертає увагу на тому, що письменник: «пропонує свою версію війни, котра позбавлена шаблонів та стереотипів. Вона базується на замовчуваній правді про Другу світову війну» [20, с. 51]. Крім того художній простір війни реалізується завдяки новому типу героя – Якова Меха, якого створює Володимир Савович: «позбавленого ідеологічного наповнення, який вибудовує своє життя на основі сімейних цінностей» [20, с. 51]. Війна стає силою, що змінює Якова, впливає на його характер, змушуючи шукати можливості вижити, адаптуватися. Попри те, що головний герой є скоріше свідком воєнних та історичних подій, ніж його активним учасником, саме через його інтимну, особисту історію Володимир Лис змальовує реалії епохи, у якій живе персонаж. Для письменника Яків та війна стають взаємозалежними синтеціями, оскільки змалювання однієї з них нерозривно пов'язане з іншою. Саме так митець створює історичне тло епохи – не переповідаючи історію масштабно, проте розписуючи деталі та основні події на прикладі конкретного людського досвіду: «Цей вимір приватної історії у романі «Століття Якова» створює переконливий образ минулого» [20, с. 51].

Ще одним романом у жанрі родинної саги став «Країна гіркої ніжності», у якому Володимир Лис змалював три жіночі долі на тлі різних історичних епох. У творі порушуються питання родинних стосунків, людської гідності, моралі, війни та її наслідків. На основі цього роману Л. Тиха досліджувала метафоричність прози письменника. Дослідниця звернула увагу на те, що для Володимира Лиса метафора стала інструментом змалювання не лише емоцій та переживань своїх героїв, але й того художнього простору, в якому вони перебувають: «Метафора дає змогу авторові передати через зовнішність внутрішній світ. Це асоціативно складні образи, але відображають усю повноту почуттів і вражень...» [45, с. 168], «Проте автор майстерно відтворює і світ не

тільки всередині героїв, а й навколо них. Це природа, в якій живуть герої, інтер'єр, побутове і соціальне життя, населений пункт» [45, с. 171].

З усіх виданих Володимиром Лисом книг вирізняється «Щоденники Ієрихар». Попри любов до містичного та загадкового письменник до цього використовував лише елементи містичності у своїх текстах. «Щоденники Ієрихар» – фантастичний роман, написаний у формі щоденника жінки-інопланетянки. Прообразом головної героїні навіть у такому творі стала реальна людина – вчителька. Мета письменника – показати, що не всі таємниці життя можна й варто розгадувати.

Отже, основними жанрами, якими послуговується Володимир Лис є детективні та історичні романи. Творчість митця вирізняється елементами глибокого психологізму, філософічністю та містицизмом. Як казав в одному з інтерв'ю Володимир Савович: «Для мене література – це насамперед порухи людської душі», тому й головним предметом зображення в його творах є власне душі людей на тлі часу, у якому вона живе. Особливістю творів В. Лиса є також те, що часто вони (особливо історичні романи) напівдокументальні. Оскільки письменник проводить самостійні історичні дослідження в архівах. До того ж його герої навіяні знайомствами з реальними людьми та розмовами з ними у ті часи, коли Володимир Лис працював журналістом.

Висновки до другого розділу

Творчий доробок Володимира Лиса складається з близько тридцяти творів, 22 з яких – романи. Пройшовши шлях від віршів, публіцистики та драматургічних творів письменник зупинився на прозі. Основу його бібліографії складають історичні та детективні романи, які вирізняються серед інших глибоким зануренням у психологію людини, її душі та підняттям філософських питань моралі, справедливості, міжлюдських стосунків тощо. Напівдокументальний підхід до творів Володимир Лис реалізує завдяки історичним дослідженням, які любить проводити самостійно та власному журналістському досвіду. Живі історії реальних людей, їх характери стають

фундаментом, навколо якого письменник розбудовує цілі світи. Захоплення містичністю, яка сформувалася завдяки казкам бабусі в дитинстві теж перетворилися в стабільно присутні елементи романів Володимира Лиса.

На сьогодні біографія Володимира Савовича Лиса реалізована лише в коротких статтях, довідках та сторінках бібліотек, видавництв, книгарень тощо. Крім цього у виданій 2017 року збірці есеїв та новел «Місяць, обмитий дощем» міститься кілька автобіографічних історій з дитинства Володимира Лиса та його роботи як журналіста. На численних зустрічах з читачами та презентаціях письменник розповідає більше про конкретний твір та відповідає на запитання стосовно цього твору, зрідка звертаючи розмови в бік свого життєвого шляху. Тим не менш під час інтерв'ю Володимир Лис відверто ділиться своїми спогадами з минулого, якщо про це запитують. Його відповіді на запитання щодо приналежності до творчих угруповань, думок про сучасну українську літературу, моральних авторитетів в Україні тощо розкривають Володимира Савовича як щирю людину та при цьому залишається вірним своїй справі – письменству. Письменник вірить, що його робота не позбавлена сенсу для української літератури, мови та пам'яті. А читачі його романів роблять рівноцінний вклад у захист української мови як і він, який їх пише. Усі ці дані стануть основою та джерельною базою для написання літературних портретів Володимира Лиса.

Творчий доробок Володимира Лиса є досить обширним і різноманітним, проте на сьогоднішній день він налічує близько тридцяти художніх та публіцистичних творів. З них 22 — це романи, що становлять основну частину його літературної діяльності. Важливо зазначити, що шлях письменника пройшов еволюцію від створення віршів, публіцистичних статей та драматургічних творів до зосередження саме на прозі. Це свідчить про його прагнення до глибшого дослідження людської психології та філософських аспектів життя через художнє слово.

Основу бібліографії Володимира Лиса складають історичні та детективні романи, які вирізняються особливою глибиною аналізу внутрішнього світу персонажів і їхніх міжлюдських стосунків. У цих творах автор прагне не лише

розповісти захоплюючу історію, а й підняти важливі філософські питання, зокрема моральності, справедливості та людської гідності.

Важливою рисою творчості Володимира Лиса є використання напівдокументального методу. Це проявляється у тому, що автор активно застосовує історичні дослідження, які він проводить самостійно, а також спирається на власний журналістський досвід. Завдяки цьому його твори набувають особливого автентичного характеру. Живі історії реальних людей, їх характери стають фундаментом, навколо якого письменник розбудовує цілі світи.

Ще одним важливим аспектом творчості Володимира Лиса є його захоплення містикою та казками бабусі з дитинства. Ці елементи перетворилися у стабільну складову його романів і додають їм особливої атмосферності. Містичність у творах письменника виступає як засіб підсилення філософських роздумів і створення багатопланових образів, завдяки чому тексти Володимира Савовича часто отримують схвальні оцінки читачів.

Що стосується біографічних даних, то на сьогодні вони представлені переважно у коротких статтях, довідках та інформаційних сторінках бібліотек, видавництв і книгарень. Окремо слід відзначити збірку есеїв і новел «Місяць, обмитий дощем», видану у 2017 році, яка містить кілька автобіографічних історій з дитинства автора та розповідей про його діяльність як журналіста.

Під час зустрічей із читачами та презентацій нових книг Володимир Лис зазвичай зосереджується на деталях конкретних творів і відповідає на запитання щодо них. Однак іноді розмови зачіпають і його особисте життя, і творчий шлях. У інтерв'ю Володимир Лис відкрито ділиться спогадами з минулого, історіями або зустрічами, які надихнули його створити той чи інший образ у тексті.

Щодо поглядів на сучасну українську літературу і культурний простір загалом, то він щиро занепокоєний популярністю графоманства серед письменників. Крім того письменник вважає, що більшість проблем українців спричинені тим, що вони мало читають. Тому для себе Володимир Лис ставить ціль – писати щирі, якісні твори багатою, колоритною українською мовою. Якщо

ці твори будуть читати люди, то й вони збагачуватимуться, а отже – оберігатимуть рідну мову.

Усі наведені вище дані становлять цінну джерельну базу для подальшого аналізу й створення літературного портрету Володимира Лиса. Вони допомагають не лише окреслити основні риси його творчості й особистості, а й зрозуміти місце письменника в сучасному українському культурному просторі та визначити його вплив на розвиток літератури й мовної політики в Україні.

РОЗДІЛ 3

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1 Моделі літературного портрету

Створення ефективних моделей літературного портрету письменника потребує врахування таких важливих аспектів, як особливості жанру літературного портрету, вікові особливості реципієнта та особливості жанристики видань для дітей.

Літературний портрет – це жанр, який вимагає прискіпливої уваги до зображуваної особистості, оскільки має на меті передати читачі всю багатогранність та духовний світ митця. Занурення у світ письменника логічно починати з дитинства, оскільки саме в цей період життя формуються цінності, світогляд, моральні та громадянські якості. А оскільки текст спрямований на молоде покоління, яке теж в процесі формування цих важливих складових особистості та самосвідомості – варто зробити акцент на подіях з дитинства письменника.

Як жанр, який поєднує в собі елементи мемуарної прози, літературної критики та художньої біографії, у літературному портреті видається доцільним звернутися до новел та есеїв у збірнику Володимира Лиса «Місяць, обмитий дощем». Автобіографічні тексти, розміщені у книзі, розписані автором досить детально, що дає змогу заглибитися в часи дитинства письменника і скласти образ першого враження. Однак важливо враховувати, що відповідно до вікового періоду підлітків, приблизно від 11 до 16 років, не всі події з дитинства, які виділяє для себе Володимир Лис будуть емпатично близькими для реципієнта. За Наталією Марченко, хороший біографічний текст повинен включати той досвід, який вони можуть порівняти з своїм аби утворити емоційний зв'язок з людиною, про яку йдеться в біографії. Тоді як для моделі університетської інтерпретації, реципієнтами якого будуть юнаки, слушно буде врахувати всі події з дитинства, які описує письменник. Тим не менш модель для юнаків не буде характеризуватися акцентом тільки на дитячі часи, але

зосередженням на подіях, які знаменували перехід від підліткового віку до юнацького.

Поєднання вимислу і домислу як жанрова особливість літературного портрету буде реалізована з урахуванням досвіду укладачів підручників. Для написання тексту будуть використовуватися елементи художнього стилю, такі, як образність, метафори, епітети тощо. Проте цих вкраплень буде небагато аби не зробити тексти занадто дитячими і не відвернути читача.

Для моделі шкільної інтерпретації важливим є врахування вікових особливостей підлітків, особливо їх критичне ставлення до дорослих та їх вчинків. Таким чином доцільно включити до моделі зображення авторитетних дорослих у житті письменника та його стосунків з ними. Цей же елемент варто включити і до моделі університетської інтерпретації, проте тут акцент змістити на людей, які вплинули на формування моральних орієнтацій, ідеалів, громадянських якостей зображуваної особистості. Для юнацької інтерпретації також слушно зобразити епізод професійного формування письменника та авторитетної людини, яка була поруч у цей час.

Літературний портрет – це невеликий жанр, який характеризується стислим викладом, однак для розміщення в підручниках такий текст може бути завеликим. Тому доцільно літературні портрети видавати, розміщуючи у таких виданнях, як, наприклад, «Історії про життя 50 українців та українок» Анастасії Сасенко. Літературний портрет також може використовуватися як передмова до творів зображуваної особистості, оскільки літературний портрет вирізняється усвідомленим прагненням автора створити текст, який повинен зацікавити читача й принести естетичне задоволення.

Як позитивний досвід укладачів шкільних підручників до моделей літературного портрету також були включені такі елементи, як метафоричний заголовок, епіграф, цитування та хронологічність викладу. Структура моделей передбачає послідовне розгортання подій у житті письменника, що дозволить читачам, які вперше дізнаються про Володимира Лиса, скласти повноцінну картину та не заплутатися у фактах. Отже, структура літературних портретів

буде прочитуватися за простою схемою: вступ – дитячі роки – університетські роки – кар’єра – письменницька діяльність – узагальнення.

Отже, модель літературного портрету шкільної інтерпретації включатиме наступні елементи:

- Метафоричний заголовок;
- Епіграф;
- Хронологічна структура;
- Цитування;
- Акцент на подіях дитинства;
- Зображення авторитетних дорослих;
- Елементи художнього стилю;
- Комунікація з читачем.

Відповідно модель літературного портрету університетської інтерпретації складатиметься з таких елементів як:

- Метафоричний заголовок;
- Епіграф;
- Хронологічна структура;
- Цитування;
- Акцент на подіях, що знаменували перехід від підліткового віку до юнацького;
- Зображення авторитетних дорослих, що мали вплив на особистісне та професійне зростання;
- Елементи художнього стилю.

3.2 Літературний портрет Володимира Лиса (шкільна інтерпретація)

«Народжений у Поліссі» або «Порухи людської душі»

*«Для мене мова – це не тільки мій робочий інструмент,
а наче ніжний паросток, дитя, яке треба ростити й оберігати»*

Володимир Савович Лис – письменник, журналіст та драматург, про якого Ви можливо чули завдяки його гучній перемозі в конкурсі «Коронація слова» з романом «Століття Якова» та його подальшій екранізації. Звісно, на цьому відзнаки Володимира Лиса не закінчуються, їх чимало. Нагороди та перемоги – це доказ того, що праця письменника не залишилася непоміченою, що його майстерність слова того варта. Проте для Володимира Лиса ніколи не було самоціллю перемогати в конкурсах чи хизуватися своїм талантом. Творчість цього письменника – це лише ілюстрація того, якою може стати українська література, коли люди навчаться слухати інших та працювати не покладаючи рук.

Народився митець на Волині 26 жовтня 1950 року. Дитинство Володимир Лис провів у першу чергу на дідовому Кусому хуторі, пізніше родина перебралася до села Згорани, що було поруч. Непрості стосунки, які склалися в родині Лисів через суворий характер діда Федора не завадили малому Лису вбирати в себе найкраще з того, що його оточувало.

Жива та колоритна поліська мова, запахи поля та лісів, шепіт трав та бабусині легенди – все це згодом стало основою творчості Володимира Лиса. Прагнення до гармонії з природою було закладено в письменникові ще з дитинства, прикладом цього стала невеличка пригода з вовком. Будучи ще зовсім малим, всього п'ять літ, на хуторі Володька зустрів цього зубастого сірка. Прийнявши його за собаку, хлопчина приносив вовку поїсти, виносив з хати шматень хліба чи хліба з салом. Між звіром та хлопчиком утворився крихкий зв'язок, тож вони так і зустрічалися певний час. Аж поки вовка-песика не сполохала бабуся Палажка, яка налякалася більше, ніж вовк та Володя разом узяті. Після того дикий пес свої відвідини на хуторі припинив.

Та ж турботлива і добра бабуся стала для Володимира Лиса музою. Мов скарбниця поліської мудрості і надбань, вона була людиною, якої дослухалися, яка могла примирити сім'ю, вилікувати душу. Саме бабуся Палажка вклала у письменника віру в Бога і водночас захоплення казками про русалок та вовкулаків, знання прислів'їв та приказок й чимало іншого.

На противагу бабусі, дід Федір не був прикладом м'якої людини. Навпаки суворий чоловік мав руки, що горіли працею, а спуску іншим він теж не давав. Його різкий характер та конфлікти з татом Володимира – Савою Лисом – стали причиною скороспішного переїзду родини до села в недобудовану оселю. Тим не менш дідусь для малого Лиса також був своєрідним авторитетом. Коли повернувся колхоз, дід розумів, що його хутір заберуть та знесуть, як і десятки інших. Проте земля, на якій був сад, невеличкий город і ніякої електрики та радіо для нього була ціннішою за власну гордість. Тому коли приїжджали колгоспний голова та інші впливові люди, він пригощав їх самогоном, задобрював як міг. Пив і сам, за вимогою компанії, хоча спиртне для нього було огидним. Захистити свою землю, свою ідентичність та своє «Я», яке звузилося до його Кусого хутора, було для діда Федора життєво важливим.

Після переїзду до села історія з вовком-песиком наздогнала Володю у нестримному бажанні завести власного собаку. Тоді школяру довелося докласти зусиль, щоб отримати дозвіл батька, а потім ще й зібрати кошти (цілих три рублі!) на викуп цуцика. Як пізніше ділився сам письменник, однокласник через якого відбувалася покупка щеняти: «елементарно розвів мене, як останнього малого лоха!». Песик виявився скаліченим (кульгав на одну лапку), і нікому, крім самого Володимира, не був потрібен. Обурений таким розвитком подій тато Сава теж не хотів залишати нещастя вдома. Проте малий Лис не збирався так просто здаватися і кидати свого нового друга. Тоді сталося диво – всього за декілька днів песик, наречений Бобиком, перестав кульгати. Окрилений хазяїн кинув усі сили на дресировку пса, який тільки радий був виконувати всілякі команди. Бобик виявився кмітливим собакою: оповіщав про прихід чужих, допомагав пасти корів, навіть уполював двох зайців. Для хлопчика пес став одним із перших слухачів, коли Володимир ділився своїми віршами, або просто думками, планами на життя та близьке майбутнє. Смутне передчуття розлуки з другом, на жаль, справдилося. Коли через рік після закінчення школи, 1969 року, молодика призвали до війська, з Бобиком довелося попрощатися. Як виявилось пізніше, це була остання зустріч товаришів. Гуляючи в лісі з татом Савою Бобик привернув увагу одного з лісників. За такого розумного й

кмітливого пса, працівник лісництва готовий був віддати цілих два причепа дров. Відмовитися від такої пропозиції Сава Лис просто не зміг, адже вона дозволяла забезпечити родину опаленням на дві зими. Така сумна новина застала Володимира зненацька, після повернення додому. Проте батька він зрозумів і нічого робити з тим не став.

Після проходження армійської школи Володимир Лис вступив до Львівського державного університету імені Івана Франка на факультет журналістики. Сам письменник писав, що часто згадує свого вчителя, Сергія Маркіяновича, який поселив у серці школяра любов до історії. Зауваживши неабиякий талант свого учня, Сергій часто граючись розмовляв з ним про історію та пророчив кар'єру успішного історика. Коли мова зайшла про вступ до університету, Сергій Маркіянович навіть хотів рекомендувати Володимира знайомим викладач у Луцьку. Проте юнак відмовився: «Усе ж мене більше тягло до творчості, а не до викладання чи наукової роботи» [24, с. 8]. Тим не менш про вчителя у митця залишилися лише гарні спомини. Свого сина він назвав на його честь – Сергієм, який, як і вчитель, став істориком, інтелектуальним та розумним.

Закінчивши університет у 1977 році, Володимир Лис почав свою працю як журналіст у районних газетах Волині, потім Хмельниччини, Херсонщини, Рівненщини, у волинській молодіжці, завідував літературною частиною Рівненського музично-драматичного театру. Вже тоді молодий і завзятий він подорожував країною, спілкувався з людьми, вперто записуючи та запам'ятовуючи їх правдиві історії, знімаючи наліт партійної політики. Розкриття прихованого, завуальованого та замовчуваного стало одним із лейтмотивів творчості Володимира Лиса. Підтвердженням цього є детективні романи письменника: «Графиня» (2022), «Камінь посеред саду» (2022), «Маска» (2022), а також історичні романи-хроніки: «Століття Якова» (2010), «Соло для Соломії» (2013), «Країна гіркої ніжності» (2015) та інші.

У 1985 році Володимир Лис дебютував як драматург. Він написав декілька п'єс, які були поставлені на сценах театрів України: п'єси для дітей «Квітка з чарівної рукавички» і «Господар нашого двору» – у Волинському

облмуздрамтеатрі імені Т.Г. Шевченка, у Волинському обласному театрі ляльок. Комедію «Одруження Козюлькіна» поставив театр-студія Волинського Національного університету імені Лесі Українки «Синій птах».

Коли на сторінках невеличких драматургічних творів Володимиру Лису стало тісно – перейшов до прози. Перший прозовий твір, який отримав відзнаку був повість «Там, за порогом». Він переміг у республіканському конкурсі на найкращий твір про молодь 1989 року, що здивувало його автора. Оскільки у повісті не було жодного ідеологічного слова, ні слова про комсомол. Так, почав спроби видаватися, але після прикрих інцидентів, коли спонсори в останній момент відмовлялися, перейшов у режим очікування. 10 років письменник вперто писав, сподіваючись на зміни на видавничому ринку, оскільки друкуватися за власний кошт було надто дорого. Зрештою Володимир дочекався свого зіркового часу, подавши свої тексти на участь у Всеукраїнському конкурсі «Коронація слова» у 2000, 2001 та 2003 роках, де став лауреатом.

Низка перемог на цьому не закінчилася, навпаки Володимир Лис лише набирал обертів. 2004 року отримав нагороду Людина року Волинського краю у номінації «Професіонал року». 2007 року переміг у Першому Всеукраїнському конкурсі радіоп'єс з п'єсою «Полювання на брата». У 2008 році за роман «Острів Сильвестра» отримав першу премію літературного конкурсу «Коронація слова». А вже у 2010 році Володимира Лиса наздогнала перемога в конкурсі «Гранд Коронація Слова» за роман-хроніку «Століття Якова».

Володимир Лис не боявся бути щирим та казати те, що лежить у нього на душі. Це відображалось не лише в його текстах, але і у житті. У 2014 році Володимир Савович потрапив у газети через конфлікт із проросійськими молодиками під час заходу “Згоранська ватра”: вони висловлювали неповагу до учасників табору, за що Володимир зробив зауваження і отримав удар кастетом.

Володимир Лис – це письменник, який досі надає перевагу письму від руки більше, ніж друкуванню на комп'ютері. Пропрацювавши журналістом понад 30 років, він увібрав та записав безліч історій людських життів, емоцій та почуттів. Митець неодноразово наголошує на тому, що для нього література – це порухи людської душі, як єдиний достойний предмет для зображення. І так,

поєднуючи персонажів, які увібрали в себе характери й риси реальних людей, та колоритну розкішну українську мову, Володимир Лис створює свої шедеври. Письменство для нього стало певною терапією, тому Лис пише багато і невимушено, як і сам каже: «Писав їх тому, що... писалося, бо не міг не писати, це становило основу мого життя». Він щиро вважає, що аби захистити рідну мову потрібно всього дві речі. Перша – писати хороші твори колоритною та багатомовною, а друга – це читати ці твори, збагачуватися завдяки цьому і так її оберігати.

Якщо творчість та особистість Володимира Лиса Вас зацікавила, рекомендуємо розпочати знайомство з ним через збірник есеїв та новел «Місяць, обмитий дощем» його ж авторства. Ці невеличкі тексти, дозволять зрозуміти чи імпонує Володимир Лис як людина, і як письменник.

3.3 Літературний портрет Володимира Лиса (студентська інтерпретація)

«Щирі тексти щирої людини»

*«Для мене література – це серйозна справа,
для мене – це не гра»*

Володимир Лис

Волинь – батьківщина багатьох видатних особистостей. Там народилися Олена Пчілка, Леся Українка, Міхал Вашинський, Оксана Забужко та чимало інших.

Так, серед поліських лісів на оточеному болотами хуторі з домівкою без електрики та радіо, невеличким городом та садом зростав майбутній письменник, який згодом поповнив список видатних людей Волині. Він навіть увійшов до однойменного офіційного списку, під номером 46. Цим письменником став Володимир Савович Лис. На відміну від молодших братів та сестри, які народилися в селі, Володимир з братом Іванком були «хутірські»,

тож багато часу проводили саме там, на Кусому хуторі. Щоправда свої перші кроки малому Лису довелося робити на Січеславщині, куди довелося переїхати його батькам «на перевиховання», оскільки татів брат, дядько Павло, був арештований за зв'язок з УПА. Тим не менш, батькам вдалося повернутися на рідний хутір, не без ризику та хитрощів. Тісно пов'язане з цим місцем дитинство, як стверджував і сам письменник, мало неабиякий вплив і на його життя, і на творчість. Володимир Лис пише за принципом: «Не міг про це не написати, бо не можу про це мовчати», тому і знакові для нього події з дитинства знайшли своє місце у його творчості. У збірникові есеїв і новел «Місяць, обмитий дощем» прозаїк виділяє десять слів-подій, які він запам'ятав на все життя.

Бабуся Палажка для Володимира Лиса була чи не музою. Вона як енциклопедія поліської мудрості, казок, легенд та притч відкрито ділилася своїми знаннями з оточуючими і малий Володька теж всотував їх. Її авторитет став моральною опорою в житті письменника.

Свій внесок у дорослішання Володимира зробив і **дід** Федір. Поруч зі страхом та неприязню до суворого грубого характеру дідуся, у письменника формувалася повага до нього. Дід Федір був прикладом чоловіка, що всім єством любив землю, свій хутір, і тому невтомно працював заради нього. Він кинув усі сили на те, щоб якнайдовше не віддавати хутір під знесення, як усі інші.

Історія з малим п'ятирічним Володимиром і **вовком** якийсь час «гуляла» Інтернетом, тому про неї чули багато хто. Проте найголовніше для себе сам письменник виділив тоді так: «Пізніше я подумав якось, що в тому епізоді відбулося те, що становить одну з основ моєї творчості – прагнення гармонії з природою і світом, але й неможливість цієї гармонії, недовіра й підсвідоме відчуття загрози: «То ж вовк, дитино!» – може, й започаткувалося з тієї зустрічі» [24, с. 3].

Гірка для малого Лиса стала символом прагнення і водночас певний страх освоїти більший світ, досліджувати його, мандрувати далі, куди бачать очі. Спочатку це було бажання перейти річку від хутора до села, а потім від села далі.

Першим справдженням цього бажання став **перехід** родини Лисів до недобудованої домівки у селі. Тато Сава та дід Федір постійно конфліктували, і такі стосунки спонукали Саву Лиса почати будувати власну хату. Проте після чергової сварки чоловік не витримав і вирішив переїхати наступного ж дня. Аргументи про недобудовану оселю та вранішню завірюху його не вмовили, рішення змінювати він відмовляється.

Ще одним визначним епізодом у житті Володимира Лиса став вплив **півня** на освіту тодішнього школяра, яким був письменник. Одного літа, коли Володимир перейшов до третього класу, на Кусий хутір прийшла вчителька, Олександра Григорівна. Поки вона вела розмову з бабусею Палажкою та малим Володькою, підступний крилатий забіяка стрибнув на плечі вчительки й почав її дзюбати по тім'ю. Хвилюючись за образу Олександри Григорівни, яку вона насправді не тримала на хлопчика, Володимир Лис чимдуж старався вчитися. Зрештою в кінці першої чверті він став відмінником. А про напад півня вчителька так нікому й не розповіла.

Відклався на все життя у Володимира Лиса і радісний крик жінки, яка несла новину про те, що так тривожило село та хутір останній час. **Радіо**, що не так давно з'явилося в селі передавало інформацію про напружені стосунки між американською та радянською владою. Проте все минулося, і тоді дванадцятирічний Лис спостерігав як вулицею біжить сусідка:

«— Людоньки, війни ни буде! Чуєте, людоньки, ни буде війни!

— Чуєш, Оксеньо! Чуєш, Володько! Ни буде війни! Наш Хрущ з гамериканцем замирився. Тико-во по радіві передали» [24, с. 5].

Дещо пізніше, коли наприкінці п'ятдесятих – на початку шістдесятих років поліські села стикнулися з дефіцитом хлібу. Всі урожаї пшениці відходили на виконання плану поставок державі, тож людям не було з чого його пекти. Тоді почалися нерегулярні поставки хлібу до сільської крамниці, де збиралася чимала черга. Володя Лис вже був підлітком, тому йому довіряли відстояти ті черги та закупити хліба родині. Але коли омріяна **хлібина** вже була в руках, хлопець почув жалібний голос бабусі. Вона зі сльозами на очах просила людей продати хоч півхлібини, адже вона не їла вже п'ять днів. Розуміючи, що вдома

його чекають три молодших братики та батьки, Володимир Лис так і не наважився віддати хліб бабусі. Він спостерігав як одна молода жінка задарма віддала свою кукурудзяну «цеглинку» нещасній, але муки совісті не відпустили хлопчину. Нині дорослий Володимир Лис зізнається: від згадок про той епізод його й досі мучить совість, що ту хлібину подарував бабусі не він.

Як і багатьох людей, бажання мати друга-песика не оминула й Володимира Лиса. Попри те, що батько не любив собак, молодший Лис не здавався й все шукав можливості завести власного собаку. Такою можливістю стали цуценята, про яких школяр дізнався через однокласника. Щоправда цуценят не роздавали, а продавали і за останнього цуцика з Лиса просили фантастичну на той часу суму – три рублі! Батько Сава звісно не збирався витратити такі кошти на забаганку сина. Тож Володимир Лис збирав гроші самотужки, заощаджуючи на смаколиках, шкільних сніданках, походах у кіно, трохи докинула копійок і бабуса. Коли кошти нарешті були зібрані, щасливий Лис пішов зі своїм однокласником, сусіди якого й продавали цуциків. Там хлопчик і знайшов свого нового друга, якого нарік **Бобиком**. На жаль, складнощі після цього не закінчилися. Навіть попри татове милосердя й дозвіл залишити песика (Володимир сам купив його за свої кошти), чоловік залишився скептичним. Виявилося, що Бобик накульгував, бо скоріш за все до цього зламав лапку, яка неправильно зрослася. Обізвавши пса калікою, тато Сава дав малюкові тиждень на видужання, інакше його викинуть. Відкидати мрію малий Володька не став і друга не кинув. Вже через декілька днів Бобик перестав кульгати, а його хазяїн кинув усі сили на дресировку. Бобик став гарним і вірним товаришем, полював зайців, допомагав пасти корови й обожнював виконувати різноманітні команди. Що за розумний пес був! Гуляючи з песиком, Володимир любив розмовляти з ним, ділився своїми думками, переживаннями та планами, читав вірші, які тоді почав писати.

Через рік після закінчення школи, у 1969 році, Володимира Лиса призвали до війська, куди взяти з собою Бобика він не міг. Тоді юнак не знав, що прощається з другом назавжди. Коли узимку тато Сава ходив до лісу з чотирилапим розумником, їх помітив один з працівників лісництва. Бобик

настільки йому сподобався своєю кмітливістю, що випросив продати пса за цілих два причепа дров. Для родини це означало дві спокійні теплі зими, тож Лис-старший не зміг відмовити. Володимир ж довелося змиритися з таким рішенням батька і сподіватися, що Бобик теж на все життя запам'ятав ті їх розмови на прогулянках.

Останнім великим спогадом з дитинства і водночас першим юнацьким Володимир Лис називає зміну **голосу**. Переживав цей процес юнак тяжко, оскільки він супроводжувався ларингітом (запалення голосових зв'язок). Огидний, писклявий голос змусив комплексувати хлопця, боятися відповідати на уроках біля дошки. Впоратися з комплексом Володимиру допоміг футбол. На одному з трьох на все село телевізорів хлопці дивилися репортажі чемпіонату в Англії. Захопившись цією грою, у селі почали створювати свої команди. Розвага, тренування та навіть перемога у кубці районного товариства «Колос», допомогли юнакові не звертати увагу як він розмовляє. І коли одного він почув власний новий загубілий голос – захотів співати.

Десять слів, десять подій, що свого часу закарбувалися в пам'яті письменника та сформували його любов до історій, до природи, до власної землі, любов та уважність до людей навколо, віру в себе й працьовитість: бабуся, дід, вовк, гірка, перехід, півень, радіо, хлібина, Бобик, голос.

Після школи та війська Володимир Лис вступив на факультет журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка. Саме там молодик зустрів свою майбутню дружину, про що якимось поділився на зустрічі з читачами: «Щоб вдало вийти заміж чи одружитися, треба вдало на першій лекції сісти за спиною гарної, дуже стрункої, вродливої дівчини у жовтому платтячку». Цією панянкою виявилася Надія Гуменюк – українська поетеса та письменниця. Чоловік називає її класиком дитячої літератури, поважає її стиль та думку, коли вони обговорюють щойно написані свої твори. Щасливе подружжя живе разом вже понад 50 років.

Закінчивши університет Лис почав свою журналістську кар'єру. Як розповідав письменник, одного разу він вирішив підрахувати обсяги своєї роботи і виявив, що за рік писав близько 500 друкованих сторінок. Тому його

письменницька праця стала для нього терапією для душі. Журналістика закривала одразу дві потреби Володимира – матеріальні потреби на життя та натхнення для художніх текстів. Зустрічі, інтерв'ю та розмови з десятками людей на рік давали творцю матеріал як для сюжету, так і для окремих персонажів. Не рідко Володимир Лис наголошував, що до його персонажів важко примірити поняття «прототип», оскільки їх характери зазвичай складаються з рис та особистостей багатьох реальних людей, замість цього він пропонує поняття «прообраз».

Володимира Савовича не назвеш письменником одного жанру, його шлях пролягав від малих жанрів (есеїв, новел), через драматургію, а згодом вже писав романи (психологічні детективи, родинні саги). Друкуватися митець почав ще за часів радянської влади, видав декілька книг і зробив перерву на 10 років. Ситуація на видавничому ринку, де покладатися доводилося або на власний дохід, або на ненадійних спонсорів, письменника не влаштовувала. Тож коли він дочекався змін, появи нових видавництв та можливостей видаватися не за власний рахунок – тексти, які писалися впродовж десяти років вийшли у світ.

Так почалася злітна смуга письменницької кар'єри Володимира Лиса. Майже три роки поспіль він ставав лауреатом у конкурсі «Коронація слова», а вже у 2008 отримав перемогу за роман «Острів Сильвестра», а ще через два роки, 2010, роман «Століття Якова» забезпечив автору перемогу у «Гранд Коронації Слова». Пізніше, у 2016 році «Століття Якова» буде екранізоване студією «1+1». В перерві між створенням цих шедеврів, Володимир Лис видобув ще декілька відзнак:

- Людина року Волинського краю у номінації «Професіонал року» (2004)
- Переможець у Першому Всеукраїнському конкурсі радіоп'єс з п'єсою «Полювання на брата» (2007)
- Кавалер ордена «За заслуги» III ступеня (2009)
- «Митець року» на «Людина року Волинського краю – 2010»
- Увійшов до списку ТОП-100 впливових людей Волині під номером 46 (2012)

Володимир Савович у інтерв'ю ділився, що не прив'язується до якихось літературних чи творчих угруповань, хоча і є членом Національної спілки письменників України та Асоціація українських письменників: «До АУП мене рекомендував Тарас Федюк, який тоді був її президентом, а до НСПУ вступив 2004 року – на знак протесту проти того, що тодішній режим виробляв зі Спілкою». Лис вважає, що називати один якийсь напрямок хорошим є помилковим, оскільки в Україні має бути місце і постмодернізму, і неореалізму, і просто хорошій літературі. Цільову аудиторію він теж не визначає як когось конкретного, кредо письменника скоріше нагадує: «Пишу, що лежить на серці, а якщо комусь сподобається, то я тільки радий буду». Тим не менш Володимир Лис належить до того малого відсотку письменників, які пишуть літературу і для масового читача, і для інтелектуалів, оскільки його цікаво читати й при цьому тексти дають поживу для інтелекту.

Нині Володимиру Лису 74 роки, а на його рахунку більше двох десятків творів, 18 з них романи і цей список продовжує поповнюватися. 30 років журналістики та життя у мовній стихії Полісся сформували майстерного письменника, який досі привертає увагу читачів усіх вікових категорій. А його тексти все ще стають відкриттям для багатьох любителів слова, завдяки живим, щирим історіям та неочікуваним розв'язкам.

Висновки до третього розділу

У рамках дослідження створення ефективних моделей літературного портрету письменника було визначено, що врахування особливостей жанру, вікових характеристик реципієнта та специфіки видань для дітей є ключовими чинниками для написання змістовних та цікавих текстів. Літературний портрет виступає як жанр, що вимагає глибокого аналізу особистості митця з урахуванням її багатогранності та духовного світу, а також врахування вікових особливостей цільової аудиторії для забезпечення емоційного зв'язку з читачем.

Застосування різних жанрових елементів, таких як мемуари, документальні джерела, художні образи, метафори та епітети, дозволяє

створювати насичену, оригінальну й водночас достовірну біографію особистості. Важливою складовою є структурованість тексту за хронологічною схемою, яка сприяє послідовному розкриттю життєвого шляху письменника та полегшує сприйняття інформації читачем.

При цьому врахування вікових особливостей реципієнтів – підлітків і юнаків – дозволяє адаптувати зміст біографічних текстів відповідно до їхнього рівня емпатії та процесів особистісного формування. Зокрема, для реципієнтів шкільної інтерпретації доцільно акцентувати увагу на подіях дитинства й формуванні цінностей, тоді як для реципієнтів університетської – зосередитися на перехідних етапах у житті та процесах, які вплинули на формування громадянських якостей та вибір майбутньої професії.

Написані літературні портрети Володимира Лиса у шкільні та університетській інтерпретації продемонстрували, що застосування запропонованої моделі є цілком можливим і ефективним для створення цілісного, багатовимірного образу письменника. Адаптація структурних елементів, таких як хронологічна послідовність, акцент на ключових життєвих етапах, використання художніх засобів та врахування вікових особливостей реципієнтів, дозволили сформувати глибоке й багатогранне уявлення про особистість митця. Запропоновані моделі та апробовані тексти доцільно розміщати як передмову до творів Володимира Лиса, або включити до видань збірників біографій.

ВИСНОВКИ

Біографічна наука на теренах України невпинно розвивається з тих знакових часів, коли країна здобула незалежність. Підтвердженням цього є численні праці українських біографістів та істориків. Стосовно біографічної науки в колі дитячого читання спостерігається активний розвиток біографіки. Видавничий ринок наповнений широкою палітрою видань різних жанрів для всіх вікових категорій. А завдяки роботі Національної бібліотеки України для дітей та його провідного бібліографа Наталії Марченко проводжують з'являтися нові праці та дослідження біографічної літератури для дітей та юнацтва.

Проведений аналіз біографій у навчальній літературі проілюстрував, що попри затвердження Міністерством освіти і науки України, тексти все ще мають модель народження-смерть. Крім того біографії у підручниках бувають перенасичені художніми елементами, що робить текст не відповідним до вікової категорії реципієнта та датами й числами, що працює на запам'ятовування фактів, але не на зацікавлення особистістю, про яку йде мова. Однак не можна заперечувати, що біографічні підрозділи, які пропонують укладачі підручників перед вивченням творчості письменника чи поета, мають сильні сторони. Такі елементи як метафоричний заголовок та епіграф працюють на попереднє знайомство з особистістю та зацікавлення його біографією. Пряма хронологія опису життя постаті ефективна для кращого розуміння життєвого шляху людини, процесів, які тоді відбувалися та які формували особистість. Важливим аспектом цих біографій є комунікація з читачем, на ефективність якої звертає увагу й дослідниця Наталія Марченко. Демонстрація цитувань висловлювань самого письменника чи людей, які його знали, дозволяють створити більш повний образ зображуваної постаті.

Характеристика вікових особливостей реципієнтів допомогла визначити основні процеси, які відбуваються в організмі й свідомості підлітків та юнаків. В свою чергу це сприяло вибору головних аспектів, на які варто спиратися при створенні моделей літературного портрету. Формування моральної свідомості, громадянських якостей та ціннісних орієнтирів, оцінка інформації з точки зору

її користі на майбутній роботі, критичне ставлення до вчинків дорослих, зростання уваги до свого образу «Я» – всі ці особливості були взяті на озброєння під час створення моделі літературного портрету та апробації її на прикладі біографії Володимира Лиса.

Прикметні ознаки літературного портрету як жанру біографії ґрунтуються на поєднанні елементів мемуаристики, літературної критики та художньої біографії. Жанрові особливості літературного портрету дозволяють біографу залучити до написання біографії не тільки різноманітні джерела, такі як мемуари, автобіографічні тексти чи документи з архівів, але й подати естетично привабливий образ особистості, представити постать так, як її бачить автор. Інструментами для цього стали інтерв'ю з Володимиром Лисом, його спілкування з читачами та творчість письменника. Як елементи художньої біографії у літературному портреті можливе використання мовно-поетичних засобів та художньої вигадки, завдяки чому біографія стає близькою водночас до масової та художньо-документальної літератури. Однак художня вигадка може застосовуватися лише в тих межах, коли вона не впливає на достовірність фактів.

Володимир Лис – це письменник, якого називають феноменом сучасності. На сьогоднішній день його творчість привернула увагу чималої кількості читачів. У нього неодноразово брали інтерв'ю, запрошували до участі в проєктах, організовували зустрічі з читачами. Під час спілкування з письменником в живу на цих заходах він розповідає і про свою творчість, про життєвий шлях та журналістську кар'єру, особливо любить ділитися досягненнями коханої дружини, більше ніж своїми. Митець охоче розмовляє про життя взагалі, згадуючи свою кар'єру журналіста, коли він слухав історії безлічі різних людей. Тим не менш повноцінної біографії письменника поки що немає. Основними джерелами стають власне його інтерв'ю та короткі біографічні примітки на сайтах книжкових магазинів чи видавництв. Дані, які містяться в цих джерелах дають лише поверхнєве зображення письменника, акцентуючи увагу на його основних епізодах життя, такі як здобуття освіти, дебюту в літературі, перемоги в конкурсах, на відзнаках та популярних творах.

Запропоновані моделі літературного портрету створені на основі проаналізованих до цього характеристик літературного портрету як жанру, вікових особливостей реципієнтів та сучасних здобутків на ниві біографічної науки для дітей та юнацтва. Таким чином модель літературного портрету у шкільній інтерпретації будується за схемою: метафоричний заголовок, епіграф, хронологічна структура, цитування, акцент на подіях дитинства, зображення авторитетних дорослих, елементи художнього стилю та комунікація з читачем. В той час як модель літературного портрету в університетській інтерпретації представлена наступними елементами: метафоричний заголовок, епіграф, хронологічна структура, цитування, акцент на подіях, що знаменували перехід від підліткового віку до юнацького, зображення авторитетних дорослих, які мали вплив на особистісне та професійне зростання та елементи художнього стилю.

Апробація моделей відбулася шляхом створення літературних портретів Володимира Лиса, які можна використовувати як передмову до видань творів письменника або розміщувати у збірниках біографій видатних українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьєва Г. Жанрова природа роману В. Лиса «Століття Якова». *Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірник наукових статей і тез*. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. С. 127–134.
2. Авраменко О. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2017. 336 с.
3. Башкірова О. Постколоніальне письмо: дискурс війни у творчості Володимира Лиса. *Збірник матеріалів*. Київ, 2023. С. 31.
4. Будний В. Літературно-критичний портрет: жанрова структура, еволюційні лінії, типологічні різновиди. *Українське літературознавство*. 2016. Вип. 81. С. 131–152.
5. Василенко І. Специфіка літературного портрета як жанру сучасної української мемуарної прози : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1997. 20 с.
6. Володимир Лис. «Століття Якова». BBC Ukrainian. Життя. 2010. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2010/11/101104_book_lys_yakiv_sp
7. Володимир Лис. Дім книги. 29.05.2017 Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=eIi-Fd-CCVo>
8. Володимир Лис. Публічна бібліотека імені Лесі Українки. Київ, 2020. Режим доступу: <https://lukl.kyiv.ua/volodymyr-lys/>
9. Голота Л. Володимир Лис, письменник: Для мене література – це насамперед порухи людської душі. Слово Просвіти. 2013. Режим доступу: <https://rozmova.wordpress.com/2013/02/27/volodymyr-lys-6/#more-2812>
10. Гонюк О. Жанрово-стильовий поліфонізм роману В. Лиса «Камінь посеред саду». *Таїни художнього тексту*. Дніпро, 2018. Вип. 23. С. 13–18. Режим доступу: https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/ffil/program_629f8ff3dacec.pdf#page=4.00
11. Гула Л. Урок позакласного читання з презентацією. «Система знаків та символів у долях героїв на тлі історичних та політичних подій (за романом

- В. Лиса «Країна гіркої ніжності»). 2021. Режим доступу: <https://salo.li/d537D5d>
12. Журба С. Реінтерпретація історії у романах Володимира Лиса. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2020. Т. 14. С. 37–47.
 13. Журба С., Бородіца С. Художня модель часопростору в романах Володимира Лиса. *Slavica Slovaca*. 2022. Т. 57. № 1. С. 71–80.
 14. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 317 с.
 15. Кизилова В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 399 с.
 16. Кобилко Н. Роман «І прибуде суддя» Володимира Лиса: на межі детективу та трилеру. *Українські студії в європейському контексті*. Київ, 2023. №7. С. 64–68. Режим доступу: http://www.tsatu.edu.ua/tm/wp-content/uploads/sites/14/zb_ukr.-studiyi_vo7_2023.pdf#page=65
 17. Ковалевська Є. Володимир Лис: жіночі образи мені цікавіші. 28 лист. 2013. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/11/131125_book_2013_interview_lys_ek
 18. Кременчуцька міська централізована бібліотечна система для дорослих. Кременчук, 2020. Режим доступу: <https://cbsbook.com.ua/vidznachaemo/3647-volodimir-savovich-lis-ukrayinskiy-zhurnalst-dramaturg-pismennik.html>
 19. Кривопишина А. Поетика жанру сучасного історичного роману (на матеріалі романів Василя Шкляра «Чорний ворон» та Володимира Лиса «Століття Якова»). *Political Science and Cultural Studies. Lublin*. 2013. Т. 4. С. 96–103.
 20. Крупка Л. О. Художній простір Другої світової війни у творчості Володимира Лиса. *Львівський філологічний часопис*. Львів, 2020. № 7. С. 50–55.

21. Лис Володимир Савич. Волинські новини. Перше інформаційне агентство. Режим доступу: <https://www.volynnews.com/dossiers/lys-volodymyr-savych/>
22. Лис Володимир Савович – Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://edia.org/wiki/Лис_Володимир_Савович
23. Лис Володимир Савович. Біографія. Бібліотека української літератури «УкрЛіб». Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=27088>
24. Лис В. Місяць, обмитий дощем. Харків :Клуб сімейного дозвілля, 2017. 352 с.
25. Лисий І. Національно-культурна ідентичність філософії: сім наближень до теми. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 180 с.
26. Літературний портрет / Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А – Л. 608 с.
27. Макар О., Ментинська І. Діалектизми у романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Українська мова в просторі й часі* : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 17–19 квітня 2019 року, Львів. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 100–102.
28. Максименко М. Літературні вітражі Володимира Лиса : інтелект-реліз. Полтава, 2014. Вип. 8. 16 с. Режим доступу: https://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=267%3A2014-11-06-08-39-27&catid=225&lang=uk
29. Марінеско В. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 193. Вип. 181. С. 59–63.*
30. Марченко Н. Форми нетравматичного фіксування та переповідання складних біографічних наративів дітям. *Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний*

простір». Київ, 2024. Режим доступу:
https://www.youtube.com/watch?v=n7_IFhWFI5I

31. Марченко Н. Біографічні видання для дітей і юнацтва в Україні 2000–2020 рр. *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* : колективна монографія. Київ : НБУВ, 2021. С. 143–178.
32. Марченко Н. Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.). *Українська біографістика*. 2019. Вип. 18. С. 173–194.
33. Марченко Н. Українська книжка-біографія для дітей і юнацтва (2014–2022 рр.). *Інформаційне, інтелектуальне та духовне життя суспільства крізь призму біографічних досліджень діячів бібліотечної, книжкової та видавничої справи* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Ужгород, 15–16 листопада 2022 р.). Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2022. С. 99–105.
34. Міщенко О. Українська література: [підручник для 9 класу загальноосвітніх шкіл]. Київ, 2017. 277 с.
35. Овдійчук Л. Жанрово-стильові особливості сучасної біографічної прози для дітей. *Питання літературознавства*. 2014. № 90. С. 156–169.
36. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія. Львів : Світ, 2012. 319 с.
37. Омельчук В., Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 239 с.
38. Підгайна С. Особливості жанру сімейної хроніки у творчості Володимира Лиса. *Освіта і наука*. 2021. № 1. Режим доступу: <https://e-journals.udu.edu.ua/index.php/on/article/download/358/252>
39. Попик В. І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. №3 С. 122–136.
40. Проєкт «Культура Луцька. Відомі люди: Володимир Лис». Луцька міська рада. Луцьк, 2020. Режим доступу:

<https://www.lutskrada.gov.ua/publications/proiekt-kultura-lutska-vidomi-liudy-volodymyr-lys>

41. Розман І. Класифікація біографії та її окремої дефініції. *Virtus. Scientific journal*. 2018. №28. С.115–117.
42. Садик І. Що почитати: 10 книг, які радить Володимир Лис. *Таблоїд Волині*. 2015. Режим доступу: <https://volyn.tabloyid.com/art/shcho-pochytaty-10-knyg-yaki-radyt-volodymyr-lys>
43. Слижук О. Хронотоп як спосіб художнього моделювання дійсності в романі Володимира Лиса «Графиня». *Матеріали Міжнародної наукової конференції. Збірник. «Над берегами вічної ріки»: темпоральний вимір літератури*. Берднеськ, 2015. С. 143–145.
44. Степчук М. Володимир Лис: Для мене література – це серйозна справа, а не гра (повна розмова). Час і події. 2018. Режим доступу: <https://rozmova.wordpress.com/2018/03/19/volodymyr-lys-5/>
45. Тиха Л. Метафоричність прози Володимира Лиса (на матеріалі роману «Країна гіркої ніжності»). *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 2 (6). С. 166–173.
46. ТОП-100 впливових людей Волині: 26–50. Інформаційне агентство ВолиньPost. 2012. Режим доступу: https://www.volynpost.com/articles/81-top-100-vplyvovyh-lyudej-volyni-26-50#google_vignette
47. Устиновський Д. Літературна біобібліографія як джерело збереження і передачі персонологічної інформації. *Українська біографістика* : збірник наукових праць. 2005. Вип. 3. С. 287–301.
48. Учасники проектів Вікімедіа. Літературний портрет – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Літературний_портрет?utm_source=chatgpt.com
49. Фаріон І. Володимир Лис про «Країну гіркої ніжності» / Від книги до мети / березень '15. Режим доступу: <https://youtu.be/ygDIBbJCMZ0?si=7cM5YFMc23YzXsqm>

50. Хом'як Т. Жінка на вістрі історії (за романом Володимира Лиса «Соло для Соломії»). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2014. № 1. С. 110–117.
51. Художній світ прози Володимира Лиса. *Інформаційно-бібліографічний відділ Херсонської централізованої бібліотечної системи* : веббіографічний огляд літератури. Харків, 2021. Режим доступу: <https://salo.li/8A150d5>
52. Читайло О. Володимир Лис: «Відомий письменник у нас не той, хто добре пише, а той, хто вміє піаритися». Видавничий дім «Високий замок». 2010. Режим доступу: <https://salo.li/99cE0f2>
53. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України : монографія. Київ : БМТ, 1996. 239 с.
54. Шамич О. Психологічні передумови формування громадської активності молодих підлітків. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2021. № 5. С. 115–120.
55. Шепель В. Вікові особливості формування пізнавальної активності старшокласників. *Педагогіка та психологія*. 2013. Вип. 44. С. 39–46.
56. Шинкаренко О. Володимир Лис: «Треба визначитися, якої України ми хочемо». Українська правда. Київ, 2010. Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/interview/4c90f1dd69ec0/>
57. Якименко М. Небо має вислухати всіх... Газета «Голос України». Київ, 2013. Режим доступу: <https://www.golos.com.ua/article/60094>
58. Янченко К. Володимир Лис: «Українською мовою, холера, можна творити класну літературу!» Видавничий дім «Високий замок». 2014. Режим доступу: <https://salo.li/9b24b6B>
59. Poliszczuk J. Волинські романи Володимира Лиса з погляду екокритики. *Bibliotekarz Podlaski. Poznań*, 2023. Т. 59. №. 2. С. 175–189.